

Književni festivali u Hrvatskoj u 21. stoljeću

Bunčić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:706949>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
IZVANREDNI STUDIJ BIBLIOTEKARSTVA
Ak. god. 2019./2020.

Ana Bunčić

Književni festivali u Hrvatskoj u 21. stoljeću

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, rujan 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Knjige moraju, kao i novac, biti neprestano u opticaju.

Henry Miller

Sadržaj	
1. Uvod.....	1
2. Što književni festival jest ili pokušaj definicije	2
3. Povijesni razvoj.....	6
3.1. Od prapovijesti do Gutenberga	6
3.2. Od izuma tiskarskog stroja do kraja 19. stoljeća.....	7
3.3. Procvat festivala nakon Drugog svjetskog rata.....	10
4. Hrvatska festivalska scena.....	12
4.1. Politika i ekonomija.....	12
4.2. Kultura	15
5. Festivalizacija književnosti.....	16
6. Istraživanje književnih festivala u Hrvatskoj	19
6.1. Cilj, uzorak i metodologija istraživanja.....	19
6.2. Rezultati istraživanja	20
6.2.1. Festival alternativne književnosti – FAK	21
6.2.2. Festival europske kratke priče.....	25
6.2.3. Vrisak – festival autora i sajam knjiga	27
6.2.4. Književna karika – LitLink festival.....	30
6.2.5. Festival svjetske književnosti.....	33
6.2.6. Prvi prozak na vrh jezika	35
6.2.7. Festival pričanja priča – Pričigin	37
6.3. Zaključak istraživanja.....	40
7. Zaključak	41
8. Literatura	42
Sažetak	48

1. Uvod

Svečanosti i slavlja stari su koliko i čovječanstvo. Ljudi su oduvijek imali potrebu obilježavati važne životne događaje i odmaknuti se od rutine. Priče su također neodvojiv dio svakog od nas. Od prvobitnih zajednica pa do danas priče se stvaraju i prenose, najprije usmeno, potom u pisanom obliku – slikovnom, a kasnije i fonetskom. Iako je prvenstveno samotna čin, čitanje ne pripada samo privatnoj, već je, poput književnosti, postalo dijelom javne sfere. Dokaz tome brojni su književni festivali koji su posljednjih desetljeća postali neizostavim dijelom globalne kulturne scene.

Književni festivali od osamdesetih godina 20. stoljeća čine važan dio svjetske kulturne ponude, a nisu zaobišli ni naše prostore. Ovaj rad bavi se književnim festivalima u Hrvatskoj u 21. stoljeću. U prvom dijelu rada pokušat će se definirati pojam književnog festivala te će se dati povijesni razvoj festivala, kao i uloge knjige i književnosti u javnom prostoru. U povijesnom prikazu navedene su i pojave i događaji koji su zajedno, u konačnici, doveli do njihovog procvata u 20. stoljeću. Potom se nastoje objasniti faktori koji su utjecali na razvoj književnih manifestacija u Hrvatskoj. Posebno poglavlje posvećeno je fenomenu festivalizacije, a zatim je prikazano istraživanje sedam hrvatskih književnih festivala kako bi se dobio uvid u osobitosti književne festivalske scene u Hrvatskoj i njezina doprinosa hrvatskoj kulturi. Festivali istraženi za potrebe rada su: *Festival alternativne književnosti (FAK)*, *Festival europske kratke priče (FEKP)*, *Vrisak – festival autora i sajam knjiga*, *Književna karika – LitLink festival*, *Festival svjetske književnosti (FSK)*, *Prvi prozak na vrh jezika* i *Festival pričanja priča - Pričigin*.

O temi je dostupno vrlo malo znanstvene literature, posebno na hrvatskom jeziku pa važan dio izvora čine mrežne stranice festivala i razgovori s nekima od organizatora i sudionika prikazanih festivala.

2. Što književni festival jest ili pokušaj definicije

Termin festival vrlo je fluidan i obuhvaća različite manifestacije, od tradicionalnih, folklornih do subverzivnih, o čemu svjedoči i činjenica da internetska tražilica Google pod pojmom festivala nudi čitavu lepezu događanja koja njihovi organizatori opisuju kao festival: *Festival svjetla Zagreb*, *Zagreb Coffe Break – International Coffe Festival*, *Međunarodni čipkarski festival*, *Hrvatski festival hodanja*, *Good Food Festival* te niz festivala iz svih područja umjetnosti. Među njima su i književni festivali, a tek na drugoj stranici ponuđenih rezultata spominje se možda naš najpoznatiji - *Festival svjetske književnosti*¹.

U znanstvenoj literaturi ne postoji općeprihvaćena, standardizirana definicija festivala unatoč brojnim događanjima koja se pod tim nazivom održavaju, a možda upravo i zbog toga. Akademski izvori, poput rječnika i enciklopedija, prilično su suglasni. Hrvatska enciklopedija navodi da je festival „svečanost, svetkovina, povremena spektakularna smotra velikog stila (glazbena, kazališna, kinematografska, sportska, folklorna) upriličena s namjerom da se stručnoj kritici i širokoj publici predstave najvrjednija djela iz spomenutih područja.”² Definicija u Velikom rječniku hrvatskog jezika vrlo je slična: „1. priredba posvećena važnom događaju, kojom se što slavi uz određene ceremonije; svetkovina, svečanost, festum. 2. periodična velika kulturna priredba, smotra umjetnosti”.³ Jednako tako i Encyclopaedia Britannica festival poistovjećuje s izrazom svetkovina (*feast*), podrazumijevajući pod tim kraći ili duži period tijekom kojeg se obilježavaju i slave razni događaji poljoprivrednog, religijskog ili sociokulturnog karaktera.⁴ Sama riječ potječe iz latinskog jezika – *festum*, a znači svečanost, ali isto tako dovodi se u vezu s riječju *feria* – odsustvo (rada, obaveza), tj. *feriae* – praznici; dani tijekom kojih je bilo zabranjeno raditi. Te su se dvije riječi u početku rabile kao sinonimi budući da su se svečanosti odvijale upravo u to vrijeme. Kasnije su se značenja jasno razdvojila pa i danas u mnogim jezicima riječ svečanost ima korijene u latinskom –

1 Festival. // Google. Dostupno na: <http://www.google.hr/> (21.7.2020.).

2 Festival. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/> (21.7.2020.).

3 Anić, V. Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb : Novi Liber, 2004.

4 Feast. // Encyclopaedia Britannica. 7.2.2019. Dostupno na: <http://www.britannica.com/topic/feast-religion> (21.7.2020.).

fiesta (španjolski), *festa* (talijanski), *fête* (francuski), *fešta* (hrvatski regionalizam). Od latinskog *feria* potječu *feria* (španjolski), *fiera* (talijanski), *fair* (engleski), a znače sajam.⁵

U proučenoj literaturi kao najrelevantnije tumačenje usvojeno je ono Alessandra Falassia, koji navodi da je riječ o kontinuiranim, organiziranim društvenim događanjima u kojima sudjeluju, izravno ili neizravno, svi članovi zajednice. Ta su događanja raznovrsna - privatna i javna, vjerska i svjetovna, tradicionalna i inovativna, folklorna i visoko artistička.⁶ Često klasifikacije festivala u literaturi počivaju upravo na dihotomijama, iako ne isključivo: ruralni i urbani festivali, vjerski i svjetovni, nacionalni i međunarodni, umjetnički ili oni posvećeni pojedinoj umjetnosti – književni, filmski, kazališni itd. Festivali su nedvojbeno usko vezani i uz hedonizam i bijeg od svakodnevice, i to od samih početaka, koji datiraju u staru Grčku kada su se održavale svečanosti u čast boga Dioniza, o čemu će biti riječ kasnije.

Upravo su iskorak iz rutine i obrtanje uloga važne komponente svakog festivala jer je riječ o prostorima, odnosno vremenu u kojem društvene konvencije nestaju da bi nastale neke nove. Prema Falassiju upravo to i jest glavna svrha festivala - odricanje od kulture kako bi se ona ponovno uspostavila, nered prije reda, kaos prije stvaranja.⁷ U kontekstu književnih festivala takvo tumačenje možemo shvatiti kao silazak autora s književnog prijestolja, na kojemu nije bilo mjesta za čitatelje, kako bi zajedno s publikom stvorili nešto novo. Ili, ako govorimo o udaljavanju od uobičajenih obrazaca ponašanja, jedan od slikovitijih primjera su događanja na *Festivalu kratke europske priče: 2015.* u sklopu festivala odigrana je nogometna utakmica između brazilsko-europsko-hrvatske reprezentacije književnika i benda Pips, Chips & Videoclips, a otvaranje festivala 2019. naslovljeno je *Bez formalnosti, molim. Čuvajte se: hrvatski pisci kuhaju!*⁸ U navedenim primjerima uloge tradicionalno dodijeljene piscima, tj. koje su oni usvojili, rasipaju se.

5 Falassi, A. Festival. Definition and Morphology. // Time out of time. Essays on the Festival / A. Falassi (ed.). Albuquerque : University of New Mexico Press, 1987. Str. 2. Dostupno na: http://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/cityandfestival09/files/9722047.PDF (21.7.2020.).

6 Ibid. str. 1.

7 Ibid. str. 3.

8 Festival europske kratke priče. Dostupno na: <http://europeanshortstory.org/> (21.7.2020.).

Dolazimo i do pitanja što je onda književni festival? Po čemu je drugačiji od srodnih manifestacija koje u svome nazivu sadrže pojmove dani ili susreti, naprimjer? U nekim se segmentima zasigurno preklapaju, iako festival možemo smatrati nadređenijim pojmom - daje širinu i obuhvaća niz raznih događanja koja se mogu organizirati i kao samostalne manifestacije:

- tribine i razgovore (npr. Tribina Razotkrivanje, *Festival svjetske književnosti*),
- nagrade i natječaje (npr. Natječaj FEKP-a za kratku priču – Vizije budućnosti, *Festival europske kratke priče*, 2020.),
- sajmove i srodne akcije (npr. Burza pročitanih knjiga, *Pričigin*),
- promocije knjiga,
- predavanja (npr. Vrisak u vrtu – predavanje za djecu i odrasle: Zašto ne smijemo izgubiti bajke?, *Vrisak – festival autora i sajam knjiga*, 2019.),
- javna čitanja pisaca,
- radionice (npr. radionice pričanja priča za srednjoškolce na *Pričiginu*),
- događanja kulturno-zabavnog karaktera koja nisu nužno vezana za knjige (npr. večernji koncerti i DJ večeri na festivalu *Vrisak* 2019.).

Dani se često vežu samo uz jednog autora ili žanr, a slično je i sa susretima: *Pulski dani eseja*, *Dani Petra Šegedina*, *Dani Slavka Kolara*, *Marulićevi dani* itd. Također je razvidna i sklonost „urbanijih”, međunarodnih književnih festivala u Hrvatskoj korištenju pojma festival, vjerojatno zato što je sama riječ internacionalizam, a i s marketinške strane zasigurno privlači više publike od revije ili smotre.

Iako su književne manifestacije, sajmovi knjiga poput *Interlibera* posebna su vrsta događanja. Festivali i sajmovi imaju zajedničke elemente: društvena komponenta, promocija knjige, neki sajmovi nude i popratne programe (promocije knjiga), a na pojedinim festivalima moguće je kupiti djela gostujućih autora, no riječ je o različitim manifestacijama. Na sajmovima je primaran komercijalni aspekt (izrazito izražen upravo na *Interliberu*), dok je na festivalima u fokusu prezentacija autora i njihovih djela. I pojedini organizatori u samom nazivu naglašavaju tu razliku - *Vrisak – festival autora i sajam knjiga*.

Kada su u pitanju književne manifestacije, hrvatska scena pokazuje zavidnu programsku kreativnost i šaroliku nomenklaturu. Neki od primjera su: *Tjedan Josipa Pupačića*, *Prevodilački*

maraton, *Susreti u DHK*, *Zagrebački književni razgovori*, *Tadijine jeseni*, *Goranovo proljeće*, *Knjignik (piknik s knjigama)*, *Međunarodni književni skup dječjih autora Ivanić-Grad*, *Tribine o kulturi*, *Svečanosti pasionske baštine*.⁹ Osvrnuvši se na nepostojanje standardizirane defincije, Kruno Lokotar, kulturtreger koji je pokrenuo nekoliko festivala u Hrvatskoj i izvan nje, primijetio je da „vlada solidna pojmovna zbrka [...] i nije čudno u doba u kojemu imamo akademije i institute za njegu kose, recimo.”¹⁰

Što je, s obzirom na navedeno, zajedničko književnim festivalima? Ponajprije namjera organizatora da promiče književnost i potiče čitalačke navike povezujući autore i publiku, na temelju jasnog programa koji je osmišljen prema njihovim vlastitim, a ne tržišno ili politički uvjetovanim pravilima. Ta autonomija organizatora znači brisanje granica – jezičnih, nacionalnih, žanrovskih i mnogih drugih, uključujući i onu između pisca i čitatelja. Organizator može biti nakladnik (npr. *Fraktura – Festival svjetske književnosti*), samostalni pojedinac - najčešće urednik (npr. Kruno Lokotar – *Prvi prozak na vrh jezika*) ili određena institucija (npr. Hrvatsko društvo pisaca – *LitLink Festival*). Mogu trajati tek par dana pa sve do više tjedana, poput svjetski poznatog edinburškog, koji se održava tijekom impresivna tri tjedna. Ono što je važno jest kontinuitet. Sama struktura festivala obuhvaća ceremonije otvaranja i zatvaranja te niz događanja između. Gosti koji sudjeluju nisu isključivo pisci; iz godine u godinu svjedočimo njihovoj sve većoj heterogenosti – od prevoditelja, urednika, kritičara, novinara, profesora književnosti, pa do glumaca, aktivista itd. U pojedinim segmentima imaju i edukativnu ulogu (npr. Novinarska radionica za učenike srednjih škola, *Festival svjetske književnosti*) i uglavnom su lišeni natjecateljske komponente. Nagrade koje se u sklopu njih dodjeljuju više su u funkciji promicanja neafirmiranih autora (npr. Natječaj za kratku priču za mlade autore i autorice, *Festival europske kratke priče*), težište nije na njima, već su tek dio bogatog programa. Naglasak je ipak na promociji knjige i književnosti, odmaku od svakodnevice, druženju i sinergijama iz kojih kasnije nastaju nova djela, o kojima će se govoriti na nekim budućim festivalima.

9 Ministarstvo kulture i medija. Programi književnih manifestacija 2020. Odobreni programi. //Dostupno na: [http://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/knji%C5%BEevne%20manifestacije/Odobreni%20programi%20Knji%C5%BEevne%20manifestacije%20\(pregled%20sa%20stanjem%205.2.2020.\).pdf](http://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/knji%C5%BEevne%20manifestacije/Odobreni%20programi%20Knji%C5%BEevne%20manifestacije%20(pregled%20sa%20stanjem%205.2.2020.).pdf) (21.7.2020.).

10 Lokotar, Kruno. Književni festivali u Hrvatskoj. Privatna poruka. (22.7.2020.)

3. Povijesni razvoj

3.1. Od prapovijesti do Gutenberga

Čovjekova potreba za obilježavanjem, slavljenjem važnih životnih događaja seže još u prapovijesno doba, kada su prvi lovci i sakupljači održavali obredne svečanosti na prijelazu godišnjih doba. Slavili su se i mnogi društveni događaji – rođenje, smrt, vjenčanje ili bilo koja druga promjena statusa pojedinca unutar uže ili šire zajednice. Ne smijemo izostaviti religijski uvjetovane festivale poput onih koji pripadaju antičkome svijetu te se smatraju prvima koji se odlikuju umjetničkim obilježjima.¹¹ Dakako, riječ je o dionizijama, svetkovinama koje su se u staroj Grčkoj održavale nekoliko puta godišnje u čast Dioniza, boga vina, uživanja i plodnosti, a iz kojih su se razvile grčka tragedija i komedija.¹² Tijekom tri dana, koliko su trajale, u njima su sudjelovali svi – muškarci i žene, odrasli i djeca, robovi i aristokracija, što je, barem na kratko vrijeme, pružalo osjećaj slobode i zajedništva. Zamjena uloga i brisanje granica još su više došli do izražaja u rimskim saturnalijama, koje su se održavale tijekom pet dana prosinca u čast Saturna, boga plodnosti i usjeva.¹³

Srednji vijek i renesansa doba su putujućih cirkusa, kazališnih družina i gradskih festivala koji su bili preteča onima kakve danas poznajemo, a uključivali su recitale, koncerte i predstave.¹⁴ Iako se neki suvremeni festivali nastoje ograditi od bilo kakve tradicije i etikete „pučke zabave”, jasno je da su nešto od srednjovjekovnih i renesansnih elemenata i danas zadržali budući da obiluju događanjima koja s čitanjem i knjigama zapravo i nemaju veze. Takav tip događanja, naravno, nije dominantan i neizbježno je da će književni festivali lišeni elitizma i namijenjeni širokoj publici, imati i elemente pučke zabave.

U srednjem vijeku u Hrvatskoj knjiga je bila dostupna tek privilegiranoj manjini. Pisana riječ do običnog je puka dopirala prikazanjima, koja su organizirali svećenici i bratovštine. Riječ je

11 Cudny, W. The Phenomenon of Festivals: Their Origins, Evolution, and Classifications. // *Anthropos* 109, 2(2014), str. 644. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/43861801> (13.7.2020.).

12 Dionizije. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15297> (22.7.2020.).

13 Cudny, Waldemar. Op. cit. str. 644.

14 Ibid. str. 645.

o dramskom žanru koji tematizira živote svetaca, biblijske, a kasnije i svjetovne motive. Kao što se u Hrvatskoj enciklopediji navodi: „pri takvim izvedbama oslobađao se stvaralački potencijal zajednice...”¹⁵ - nešto što je nesumnjivo odlika i namjera današnjih književnih festivala.

3.2. Od izuma tiskarskog stroja do kraja 19. stoljeća

Do jedne od velikih povijesnih prekretnica došlo je sredinom 15. stoljeća, kada je Johannes Gutenberg izumio tiskarski stroj. Knjiga je postala dostupna svima, informacije su se širile dotad neviđenom brzinom, tiskalo se na narodnim jezicima, bilježio se porast viteških romana, kronika i općenito pučke literature.¹⁶ Pokreću se sajmovi knjiga, a govoreći o njima, ne može se ne spomenuti jedan od najstarijih i najpoznatijih u svijetu – *Frankfurter Buchmesse*. Frankfurt se zbog svog geografskog položaja i prije razvio kao sajmišni grad, a nakon Gutenbergovog izuma, tiskari iz obližnjeg Mainza hrlili su u njega. Kasnije su njihov primjer slijedili i proizvođači papira, iluminatori, knjigoveže i grafičari. Iako je naziv *Buchgasse (Aleja knjiga)* unutar sajma prvi put zabilježen 1518. kao mjesto na kojem su se okupljali tiskari, sajam knjiga bio je nadaleko poznat još 1485. Ubrzo su ga, osim tiskara i izdavača, počeli posjećivati i studenti, pisci i knjižničari kako bi razmjenjivali informacije i dojmove o pročitanim knjigama, kao i same knjige te se informirali o novitetima. Vrlo je brzo sajam postao poznat kao „Fair of Muses” (Sajam muza) zbog ozračja koje je na njemu vladalo.¹⁷ Od samih početaka sajmovi knjiga imali su nešto od festivalske komponente. Frankfurtski je još u 16. stoljeću bio poprištem raznih kulturnih i zabavnih događanja, poput glazbenih natjecanja, a u vrijeme njegovog održavanja policijski sat bio je ukinut.¹⁸ Kao i prvi festivali, razvidno je da su i sajmovi knjiga vrlo brzo postali prostor i vrijeme izvan uobičajenog ritma života. Iako su se razdvojile, svaka je od tih manifestacija do danas zadržala nešto od one

15 Prikazanje. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/> (25.7.2020.).

16 Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata : Knjiga I. Srednji vijek (Od prvih početaka do glagoljskog prvotiska iz 1483. godine). Zagreb : Školska knjiga, 2004. Str. 289.

17 Rovelstad, M. The Frankfur Bookfair. // *Journal of Library History, Philosophy, and Comparative Librarianship* 8, 3/4(1973), str. 116. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/25540415> (27.7.2020.).

18 Ibid. str. 117.

druge. I suvremeni sajmovi knjiga obiluju popratnim programima festivalskog tipa – predstavljanjima knjiga, razgovorima s piscima, tribinama i sl., dok se na književnim festivalima gotovo redovito nude knjige po „festivalskim” cijenama.

Prva hrvatska tiskana knjiga *Misal po zakonu rimskoga dvora* tiskana je 1483., samo 28 godina nakon Gutenbergove Biblije. Nedvojbeno je da se pismenost počela širiti, da su se osnivale knjižnice, da su pisci pisali i na hrvatskom jeziku i da je knjiga cjenovno postala pristupačnija, ali ti se procesi nisu odvijali istim tempom kao u drugim zemljama.¹⁹ Tiskarstvo se u Hrvatskoj, uz iznimke, nije razvilo sve do 18. stoljeća. Ni knjižarska mreža nije bila razvijena kao u Njemačkoj ili Italiji pa su knjižari često prodavali i drugu robu ili se bavili i drugim poslovima osim trgovine.²⁰ U konzultiranoj literaturi ne spominju se festivali ili sajmovi knjiga na području Hrvatske.

Sredinom 17. stoljeća, pojavom prosvjetiteljstva, svjedočimo i nastanku javne sfere. Riječ je o prostorima izvan domova i izvan službenih institucija u kojima se otvoreno diskutiralo o društvu, politici, književnosti, znanstvenim dostignućima: razna društva, akademije, knjižnice te posebno književni saloni i kavane.²¹ Neki su i dalje bili dostupni tek užem krugu ljudi, tj. određenim interesnim skupinama (piscima, slobodnim zidarima, znanstvenicima itd.), no kavane su bile otvorene svima i, kako navodi Alicia Montoya, „to su bila mjesta na kojima su se pripadnici društvenih klasa družili, posjetitelji su mogli čuti posljednje tračeve ili pročitati novine, koje su se često nudile uz piće, te promatrati užurbanost modernog gradskog života”²². (Prevela Ana Bunčić). I dalje se održava običaj čitanja naglas u društvu, tzv. skupnog čitanja, čak i unutar doma, u kojemu su sada svi znali čitati.²³ To je odjednom postalo dio večernje obiteljske zabave, društveni čin, a često tek imidž koji su pojedinci i obitelji željeli stvoriti. Pojava koja je zabilježena još u starome Rimu u 1. st. pr. Kr. Tada se javljaju prvi bibliofili, ali i oni koji knjige kupuju ne bi li dokazali svoj

19 Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata : Knjiga II. Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskog narodnog preporoda (1835). Zagreb : Školska knjiga, 2005. Str. 7.

20 Ibid. str. 88.

21 Montoya, A. C. Educating. // *European Literary History : An Introduction* / edited by Maarten De Pourcq and Sophie Levie. London : New ork : Routledge, 2018. Str. 212-213.

22 Ibid. str. 213.

23 Williams, A. *The Social Life of Books : Reading Together in the Eighteenth-Century Home*. New Haven ; London, Yale University Press, 2017. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1xt90> (27.7.2020.). Str. 11.

društveni položaj.²⁴ Knjiga je u doba prosvjetiteljstva postala predmetom razgovora, čitalo se i na otvorenom: u parku, na plaži, na putu, a počinju se osnivati i čitateljski klubovi.²⁵

I u Hrvatskoj su se, po uzoru na europske zemlje, osnivala čitaonička društva. Najprije u Zadru, a potom u Šibeniku, Rijeci, Zagrebu i ostalim hrvatskim gradovima. U njima su se mogle čitati novine, ali to nije bila njihova jedina funkcija - "... glavni im je cilj bio druženje, čitanje, organiziranje društvenih događaja (plesova, karnevalskih manifestacija, literarnih sijela i sl.)."²⁶

Ozračje koje se u to doba stvorilo pomalo podsjeća i na današnje festivale. Festivali su javni prostori, otvoreni svima. Posjećuju ih pripadnici svih društvenih slojeva, druže se, razgovaraju. Programi se grade oko aktualne društvene teme i pozivaju se gosti koji o njoj pišu pa je često književnost povod za javni dijalog. Nedvojbeno je da su suvremeni književni festivali, kao i javni prostori 17. i 18. stoljeća, svojom kulturnom i društvenom angažiranošću svojevrsni lučonoše u ovo neizvjesno doba.

Iz želje da se brojna tehnološka postignuća industrijske revolucije 18. i 19. stoljeća predstavljaju javnosti, nastala je svjetska izložba – niz događanja danas poznatih pod nazivom EXPO. No, na izložbama su posjetitelji, osim izuma poput telefona ili gume, mogli uživati i u brojnim kulturnim i zabavnim događanjima. Prva je održana u Londonu 1851. i privukla je preko šest milijuna posjetitelja.²⁷ Raste interes i za kulturne festivale – 1895. održan je prvi bijenale u Veneciji.²⁸ Osnivaju se posudbene knjižnice za puk što dovodi do popularizacije književnosti u nižim slojevima te postupnog nestanka samostalnih čitalačkih društava, koja sad postoje u sklopu knjižnica.

Buđenje nacionalne svijesti u Hrvatskoj u 19. stoljeću poticaj dobiva iz europskih država u kojima su nicali pokreti za nacionalno, kulturno i društveno oslobođenje. Puk se opismenjuje, pisci

24 Hebrang Grgić, I. Kratka povijest knjižnica i nakladnika s kodovima i aplikacijom. Zagreb : Naklada Ljevak, 2018. Str. 39.

25 Williams, Abigail. Op. cit. str. 109.

26 Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata: Knjiga II. Od glagoljskog prvotiska (1483) do Hrvatskog narodnog preporoda (1835). Zagreb : Školska knjiga, 2005. Str. 376.

27 Bureau International des Expositions. Dostupno na: <http://www.bie-paris.org/site/en> (29.7.2020.).

28 Cudny, Waldemar. Op. cit. str. 645.

pišu na hrvatskom jeziku, uvodi se obavezno pučko školovanje, a preporoditelji grade mrežu ilirskih čitaonica diljem zemlje.²⁹ Skupno čitanje i dalje ima značajnu ulogu u širenju pismenosti i informacija. Tako je, naprimjer, Društvo sv. Jeronima organiziralo *Jeronimske večeri za čitanja lijepoga štiva*. Riječ je o inicijativi Društva sv. Jeronima, u sklopu koje su se župljanima čitali poučni članci iz *Danice*³⁰. Korist ove aktivnosti koja je i danas dio programa književnih festivala, lijepo je opisao Aleksandar Stipčević: „Skupno čitanje bilo je važan oblik društvenog komuniciranja ne samo u okviru obitelji. Glasno čitanje neke knjige ili članka iz novina u nazočnosti više ljudi, često je izazivalo raspravu ili komentiranje čitanog teksta, pa se tako skupno čitanje često pretvaralo u razmjenu informacija i komentiranje tekućih događaja.”³¹ Revolucija, dakle, nije bila samo industrijska. Zahvatila je i kulturnu i duhovnu sferu te počela pripremati teren za pravi *boom* festivala koji je nakon Drugog svjetskog rata preplavio Europu i do danas nije stao.

3.3. Procvat festivala nakon Drugog svjetskog rata

S novim stoljećem dolaze i nove revolucije. Uspostava totalitarnih režima, na čiji će se kraj u Europi trebati čekati do pada Berlinskog zida 1989. rezultirala je progonima pisaca i knjiga, što se odrazilo na sadržaj književnih djela te na njihovu distribuciju. No, kultura nakon 1945. postaje most koji spaja narode nakon desetljeća razdvojenosti. Pokreću se književni časopisi (*The Paris Review*), a brojni književnici hrle u gradove, u kojima se okupljaju u kavanama i doprinose stvaranju kozmopolitskog ozračja. Prvi festivalski *boom* bilježi se nakon Drugog svjetskog rata. Poznati filmski festival u Cannesu pokrenut je 1946., a 1949. *Cheltenham Literature Festival*, jedan od najstarijih književnih festivala na svijetu.³² Otada broj književnih festivala raste, u literaturi se spominje novi procvat 80-ih pa ponovo 90-ih godina. Waldemar Cudny navodi pet osnovnih faktora koji su utjecali na razvoj festivala u drugoj polovini 20. stoljeća.³³

29 Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata: Knjiga III. Od početka Hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas. Zagreb : Školska knjiga, 2008. Str. 244-245.

30 Ibid. str. 306.

31 Ibid. str. 309.

32 Cudny, W. Op. cit. str. 645.

33 Ibid. str. 646-649.

- Civilizacijski, društveni i psihološki faktori

Cudny se oslanja na Maslowljevju teoriju hijerarhija potreba. Nakon što su zadovoljene osnovne potrebe (fiziološke, društvene, potrebe za sigurnošću), u razvijenim zemljama pojedinac se okreće samoaktualizaciji, koja je povezana s kulturom i zabavom. Razvojem tehnologije socijalni kontakti su umanjeni i ljudi se okreću drugim aktivnostima ne bi li kompenzirali manjak izravne komunikacije. Putuje se češće, ali na kraće periode, za što su pogodne festivalske destinacije. Ne treba zaboraviti ni bijeg od svakodnevice ni potragu za novim iskustvima.

- Ekonomski faktori

Prethodno navedeno ne bi bilo moguće bez višeg standarda, koji će pojedincima omogućiti da festivale posjete, a sponzorima da ih financijski podrže i na taj si način priskrbe pozitivan imidž u javnosti. Ekonomski napredak doveo je i do pojave kreativnih industrija i institucija koje se bave upravljanjem festivala (*festival management*), što je rezultiralo i profesionalnijom organizacijom, tj. boljom uslugom i medijskom pokrivenošću.

- Razvoj turizma

Porastom standarda povećala se i potražnja za aktivnim i kulturnim odmorom, tj. bijegom od masovnog turizma i standardnih turističkih odredišta. Javlja se trend kraćih, ali sadržajnijih putovanja i kvalitetnog provođenja slobodnog vremena. To su uvelike iskoristile i nacionalne i lokalne turističke zajednice pa je danas teško naći neku europsku regiju u kojoj se ne održava barem jedan kulturni festival.

- Politički faktori

Raspad SSSR-a igrao je veliku ulogu u demokratizaciji kulture zemalja Istočne Europe. Ne samo da su se bivše komunističke države otvorile prema Zapadu, čime je protok ljudi i ideja postao slobodan, već su i državne institucije počele aktivno sudjelovati u organizaciji kulturnih manifestacija. Ulaskom u Europsku uniju povećao se broj potpora i programa kojima organizatori mogu pristupiti i tako steći znatnu financijsku i medijsku podršku.

- Tehnološki faktori

Već spomenuta industrijska revolucija i njezina dostignuća rezultirala su većom mobilnošću stanovništva. Bolje prometnice i jeftinije avionske karte omogućuju posjetiteljima da brže i lakše dođu do željene destinacije. Pojavom interneta i društvenih mreža ulaznice se kupuju *online*,

informacije su pretražuju brzo, recenzije festivala dostupne su jednim klikom. Elektronički mediji također su uvelike doprinijeli pozitivnoj percepciji festivala.

4. Hrvatska festivalska scena

Procvat festivala u Europi 80-ih i 90-ih godina Hrvatsku je zaobišao iz očitih razloga. Raspad Jugoslavije, Domovinski rat, a zatim i poratne godine u prvi su plan nametnuli egzistencijalna pitanja i kulturu izgurati na margine društvenog života. Međutim, na prve književne festivale nije trebalo dugo čekati i njihovi su organizatori naišli na plodno tlo. Ubrzo nakon prvog izdanja *Festivala alternativne književnosti* 2000. godine pokreću se i drugi festivali, od kojih neki danas imaju kulturni status, poput *Festivala europske kratke priče* ili *Pričigina*.

Osim Cudnyja i drugi su autori pokušali usustaviti faktore koji su utjecali na masovnu pojavu festivala i ti se faktori velikim dijelom preklapaju. Gisèle Sapiro smatra da je njihov razvoj rezultat suodnosa ekonomije, politike i kulture te da festivali ispunjavaju trojaku funkciju: ekonomsku, političku i kulturnu.³⁴ Kroz ta tri čimbenika možemo pratiti i razvoj festivala u Hrvatskoj od 2000. godine do danas.

4.1. Politika i ekonomija

U Jugoslaviji se prevodila recentna svjetska literatura, recenzije i kritike izlazile su u dnevnim novinama, održavale su se godišnje manifestacije poput *Goranovog proljeća* (od 1964.) ili *Struških večeri poezije* (od 1962.). Međutim, država se od kraja Drugog svjetskog rata pa sve do svoga raspada više ili manje izravno uplitala u kulturu, a piscima i nakladnicima uvijek je prijetila opasnost od cenzure. Osamostaljenjem Hrvatske dolazi do demokratizacije kulture, odnosno književnosti. Država više nema utjecaj na ono što se piše i prevodi, kao što je to slučaj u svim demokratskim društvima. Javna sredstva koja se zadnja dva desetljeća izdvajaju za prevođenje i izdavanje knjiga te organizaciju književnih manifestacija nisu zanemariva. Možda nisu izdašna kao u ostalima sektorima, no hrvatska knjiga zbog specifičnosti tržišta uvelike ovisi o potporama.

34 Sapiro, G. The metamorphosis of modes of consecration in the literary field: Academies, literary prizes, festivals. // Poetics 59(2016), str. 13. Dostupno na: http://www.researchgate.net/publication/299651755_The_metamorphosis_of_modes_of_consecration_in_the_literary_field_Academies_literary_prizes_festivals#read (4.8.2020.).

U travnju 2019. Ministarstvo kulture objavilo je svoj strateški plan za razdoblje 2020. - 2022. Strateški planovi objavljuju se na mrežnoj stranici Ministarstva od 2010. godine. Kao posebni ciljevi navode se i *Razvoj književno-nakladničke i knjižnične djelatnosti te Poticanje razvoja kulturnih manifestacija od nacionalne važnosti i statusa u Republici Hrvatskoj i inozemstvu*. Prvi navedeni cilj planira se, između ostalog, ostvariti i povećanjem participacije knjige u kulturnom životu, i to „Povećanjem broja kvalitetnih književno-autorskih predstavljanja, festivala, okruglih stolova, tribina i radionica povećat će se dostupnost knjige i promicati kultura čitanja s ciljem afirmacije književnosti kao jedne od vodećih grana kulturne produkcije. Uz sve to trebalo bi osigurati, odnosno stimulirati adekvatan tretman autora, knjiga i književnosti unutar medijskog prostora.”³⁵ Što se kulturnih manifestacije tiče, i tu se izrijeком spominju književni festivali, u planu se navodi da će se poticanje razvoja kulturnih manifestacija od nacionalne važnosti i statusa ostvariti i kroz „Poticanje razvoja velikih književnih festivala i sajmova koji su važni na nacionalnoj razini i koji pridonose očuvanju i prepoznatljivosti hrvatske knjige i književnosti”³⁶. Kao pokazatelji rezultata navode se potpora u organizaciji (ciljana vrijednost za 2020. jesu četiri, a za 2021. i 2022. pet festivala) te poticanje i suradnja u organizaciji nastupa na međunarodnim manifestacijama festivalskog i sajamskog tipa (ciljane vrijednosti za navedene godine jesu 10, 12 i 15 manifestacija).³⁷ U dokumentu nisu razrađeni konkretni načini pomoći, poticanja i suradnje. Neuplitanje države u programsku politiku festivala svakako je poželjno i potrebno, no svoju bi pomoć trebala usmjeriti i u ljudske resurse i edukaciju iz područja kulturnog menadžmenta. To bi posebno bilo korisno u manje razvijenim regijama i ruralnim sredinama, koje vane za kvalitetnim književnim manifestacijama koje nisu obojene tradicijom i folklorom. Ipak, ne mogu se poreći dobra volja Ministarstva i sredstva koja dodjeljuje - za 2020. je godinu književnim manifestacijama odobreno više od četiri milijuna kuna, a svi aktivni festivali obrađeni u ovome radu dotirani su iz *Programa književnih manifestacija 2020*. Financirana su čak 144 književna programa, a iznos

35 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Strateški plan Ministarstva kulture Republike Hrvatske 2020. - 2022., travanj 2019., str. 39. // Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strate%C5%A1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202020.%20-2022..pdf> (4.8.2020.).

36 Ibid, str. 43.

37 Ibid.

pojedinačnih potpora je od 10.000,00 kn do 440.000,00.³⁸ Manja, ali jednako važna sredstva namiču se od tijela lokalnih vlasti.

Festivali se financiraju i putem programa Europske komisije *Kreativna Europa (2014. - 2020.)*³⁹, zatim veleposlanstava, raznih kulturnih institucija poput Goethe Instituta, Austrijskog kulturnog foruma i srodnih organizacija, turističkih zajednica i privatnih donatora. Budući da su događanja na većini festivala besplatna i da je u organizaciju uključen velik broj volontera, za njihov je opstanak neosporna uloga sponzora, i državnih i privatnih.

Razvoj izdavaštva također je jedan od čimbenika koji su utjecali na književne festivale u Hrvatskoj. Od 1990-ih pa sve do danas osnivaju se uglavnom manje i srednje nezavisne nakladničke kuće, od kojih su neke u međuvremenu postale među vodećima u zemlji. Ponuda u knjižarama je bogata – od žanrovske, suvremene i klasične literature do stripova, poezije ili, naprimjer, anarhističke literature. Knjige se i dalje ne kupuju onoliko koliko bi to izdavači željeli, no ne može se tvrditi da se u Hrvatskoj ne čita. Za posudbu novih naslova u knjižnicama često se čeka mjesecima, sve je više čitateljskih klubova, a sajmovi knjiga godinama su izuzetno posjećeni.

Govoreći o odnosu politike i ekonomije potrebno je osvrnuti se i na zapostavljenost knjige i književnosti u hrvatskim medijima. Takav tretman bio je dodatan poticaj pokretanju festivala, koji su danas velikim dijelom svojevrstan marketinški alat nakladnika-organizatora. Na festivalima se promocije autora i novih izdanja vrlo uspješno uklapaju u festivalske programe, a posjetitelji ih mogu kupiti po promotivnim cijenama. Ekonomski aspekt puno je izraženiji na sajmovima knjiga, ali u posljednjih nekoliko godinama ne zaobilazi ni književne festivale. Takva politika organizatora u potpunosti je razumljiva; na Hrvatskoj televiziji jedina emisija u potpunosti posvećena knjizi je *Knjiga ili život*. Emitira se od 2012., a tijekom vremena mijenjali su se termini prikazivanja, formati, trajanje i programi na kojima se prikazuje. Nažalost, ne nabolje. Na Hrvatskom radiju situacija je optimističnija. Postoji više emisija koje se bave književnošću (*Bibliovizor, Do korica, Hrvatska proza, Kozmopolis, Kutija slova, Metafora, Na treći pogled, Signatura itd.*)⁴⁰, no znamo da je radio danas medij koji je pojavom interneta najviše izgubio na važnosti, a mlađa populacija ga

38 Ministarstvo kulture i medija. Op. cit.

39 Desk kultura. Dostupno na: <http://deskkultura.hr/hr/pocetna> (4.8.2020.).

40 Hrvatski radio. Dostupno na: <http://radio.hrt.hr/emisije/?fcontent=29&fch=0&q=&generic=0> (4.8.2020.).

smatra masovnim medijem samo u teoriji. Rubrike kulture u dnevnim novinama, tjednicima i na internetskim portalima rijetko objavljuju kvalitetnu književnu kritiku, za koju se već dugo govori da u Hrvatskoj više i ne postoji. Ne čudi, stoga, što su nakladnici iskoristili festivale ne bi li dobili mjesto u medijskom prostoru. Festivali su, tako, u Hrvatskoj rijetki javni prostori na kojima se još može čuti glas pisaca.

4.2. Kultura

Kulturni čimbenik više je izražen upravo na festivalima, a manje na sajmovima knjiga. Na festivalima se književnosti pristupa na svjež, drugačiji način, oprečan akademskom. O važnim temama progovara se u opuštenijem ozračju. Oni su mjesta na kojima mlađi autori stječu kredibilitet, a oni etablirani potvrđuju svoju reputaciju. Prilika su za trajniju kulturnu suradnju – izdavači i urednici povezuju se s piscima i otvaraju se mogućnosti objavljivanja u inozemstvu. Gosti festivala razmjenjuju ideje na neformalnim druženjima tijekom održavanja festivala te sudjeluju u nizu javnih događanja na kojima komuniciraju s publikom. Za vrijeme održavanja festivala književnost ulazi i u one prostore koji nisu tradicionalno usko povezani s njom: muzeje, klubove, kino dvorane. U zajednici se za vrijeme trajanja festivala stvara svečano ozračje, javni prostori postaju mjesta na kojima se slavi pisana riječ.

Književnost, dakle, na trenutke prelazi iz pozicije marginalca i zauzima mjesto koje smatra da joj pripada u javnom prostoru i u medijima. Doprinosi, što posredno, što neposredno i razvoju festivalskog turizma pa postaje sve teže promatrati ju neodvojivo od ekonomije i politike.

5. Festivalizacija književnosti

„- Radi se o nijansama koje su nužne za prilagodbu festivala okolini.

- Nastup limene glazbe?

- Ama ne.

- Pirotehnika?

- Vidi ga... Ti me stvarno ponekad želiš...

- Dobro, nemam pojma.

- Brod ljepote.

- Brod ljepote? Ipak? - zgranuo se koliko je mogao u tom trenutku i odložio sendvič.

- Uplovljava za vikend u luku i trebalo bi ga nekako inkorporirati u popratni program festivala.”⁴¹

U svom romanu *Agenti kulture* Gordan Nuhanović na humorističan način kritizira pojavu festivala u Hrvatskoj, nastojanja organizatora da budu što inovativniji i tragikomične situacije u koje se dovode u tim pokušajima. Ovaj hrvatski pisac i novinar i sam je čest gost književnih manifestacija, a na nekima je sudjelovao i kao organizator. Sama činjenica da postoji roman na tu temu ukazuje na poplavu festivala u našoj kulturnoj i turističkoj ponudi. Autor pojašnjava: „Globalni fenomen znan kao festivalizacija kulture nije zaobišao ni Hrvatsku nakon njezinog ulaska u tzv. društvo spektakla. Nasmiješeno i vedro lice kulture kao da je postalo neka opća potreba kojoj streme svi, od ministarstva do organizatora na terenu i pod tim sam dojmom napisao neku vrst parodije koja je već naznačena i u imenu i podnaslovu romama 'Agenti kulture, psihološko-turistički roman'.”⁴²

Procvat svih vrsta festivala, pa tako i književnih, nije izdvojena pojava hrvatske kulture. Brojne su organizacije i mrežne stranice koje bi, u teoriji, posjetiteljima, organizatorima i ostalim zainteresiranim sudionicima trebale olakšati snalaženje u razgranatoj mreži festivalskih događanja diljem Europe. Naprimjer, *The Festival Academy* je zajednica koja okuplja preko 700 menadžera specijaliziranih upravo za festivale te nudi edukacije i alate koji bi trebali pomoći organizatorima. Riječ je o inicijativi organizacije *European Festivals Association*, platforme koja aktivno djeluje od

41 Nuhanović, G. *Agenti kulture : turističko-psihološki roman*. Zagreb : Algoritam, 2013. str. 104.

42 Nuhanović, Gordan. *Agenti kulture*. Privatna poruka. (15.8.2020.).

1952. s ciljem povezivanja i promocije festivala.⁴³ Nude i alat za mrežno pretraživanje, posebnu mrežnu stranicu - *FestivalFinder* - kao vodič kroz europsku festivalsku ponudu.⁴⁴ Postoje i udruge specijalizirane za književne festivale. Portugalska platforma *Literary Festivals in Europe* od 2017. povezuje europske književne festivale s ciljem dijeljenja iskustava i primjera dobre prakse, a njezini članovi su i hrvatski *Festival europske kratke priče* i *Festival svjetske književnosti*.⁴⁵ Ispunjavaju li takve inicijative svoje zadane ciljeve ili ne, bilo bi vrijedno istražiti, no svakako nam daju uvid u fenomen festivalizacije koji nije zaobišao ni književnost.

U posljednjih nekoliko godina svjedočimo zatvaranju knjižara diljem svijeta i Hrvatske i već tradicionalnim godišnjim istraživanjima o poraznim statistikama čitanosti knjiga u Hrvata. Stoga je zanimljiv podatak da je Ministarstvo kulture u 2020. godini financiralo 144 književne manifestacije, a odbilo 78 programa, što nas dovodi do impresivne brojke od 222 književna događanja koja su se prijavila za dobivanje potpora. Još je impresivniji podatak o posjećenosti nekih festivala, kao što je to slučaj s *Pričiginom*, na kojem publika sjedi čak i na pozornici i na podu dvorane.

Kako bi se doprlo do što većeg broja posjetitelja, organizatori posežu za interdisciplinarnim pristupom i u programe uvrštavaju koncerte, filmske večeri i predstave. Je li se konzumerizam uvukao i u književnost? Odgovor je vjerojatno potvrđan i to bi pitanje možda bilo zanimljiva tema za raspravu na nekom od festivala. No, isto tako, ne bi nas to trebalo čuditi jer, kako Kruno Lokotar kaže: „To sve skupa unosi šum i može zbuniti nedovoljno instruiranog ljubitelja književnosti, ali isto čine mnogi segmenti književnog polja. [...] Festivalizacija je diktat društva spektakla, ali i pokušaj nadomjestka smanjenom medijskom prostoru za umjetnost. Također, uz festivale se obično organizira i mini-sajam knjiga, pa se dijelom nadoknađuju i manjkavosti knjižarske mreže.”⁴⁶

Na festivalizaciju književnosti trebalo bi pokušati gledati i u drugačijem kontekstu. Jedan od glavnih ciljeva festivala je približiti književnost što većem broju čitatelja i onima koji bi to mogli postati. No, organizatori se, osim iz ljubavi prema pisanoj riječi, njome bave i kako bi ostvarili određenu dobit. Dok je poduzetnicima u ostalim gospodarskim granama profit primaran, na njega se

43 The Festival Academy. Dostupno na: <http://www.thefestivalacademy.eu/en/home/> (5.8.2020.).

44 FestivalFinder. Dostupno na: <http://www.festivalfinder.eu/> (5.8.2020.).

45 Literary Festivals in Europe. Dostupno na: <http://www.literaryfestivals.eu/> (5.8.2020.).

46 Lokotar, Kruno. Op. cit.

u kulturi gleda s prezirom ili se o njemu nerado govori. Opstanak izdavača i knjižara na sve nesigurnijem tržištu ugroženiji je nego ikad prije. Sektor knjige također mu se treba prilagoditi i nastojati ići u korak s vremenom te oslušivati potrebe publike, pri čemu je dodatan izazov očuvanje kvalitete. Festivali su se pokazali kao format koji istovremeno može biti koristan marketinški alat za prodaju knjiga, ali i platforma za promicanje čitanja.

Govoreći o festivalizaciji književnosti nemoguće je zaobići takozvane književne zvijezde, pojavu koja osporava Barthesovu „smrt autora” danas više no ikad. Na autore se u povijesti književnost različito gledalo, a koliko je autor u suvremeno doba *brand* svjedoče sljedeći odabrani naslovi iz članaka o književnosti i festivalima:

- „Dobro došli na Pričigin... jedino mjesto gdje se hrvatski novinar ili pisac na trenutak osjeća kao da je Mick Jagger” (Jurica Pavičić, Jutarnji list, 26.3.2019.)
- „Gostovanje književne zvijezde Leile Slimani zaključilo 7. Festival svjetske književnosti” (Novi list, 15.9.2019.)
- „Bugarska književna zvijezda na Festivalu kratke priče” (Karmela Devčić, Jutarnji list, 8.9.2018.)
- „Internacionalna književna zvijezda Maja Lunde gostuje u Zagrebu” (I.P., Moderna vremena, 16.11.2019.)

Sintagma književna zvijezda dobro je sredstvo promocije. No, legitimno je i postaviti pitanje kakvu vrstu publike privlači, odnosno odbija. Zanimljiv je u tom kontekstu primjer srpskog pisca Srđana Valjarevića. On je zadnju knjigu objavio 2007. godine (roman *Komo*), ali je njegovo gostovanje na *Festivalu svjetske književnosti* u Zagrebu 2019. pobudilo velik interes publike. Mala dvorana Hrvatskog glazbenog zavoda bila je ispunjena, a nakon razgovora, gotovo svi posjetitelji stali su u red i strpljivo čekali da im autor potpiše knjige koje su objavljene prije više od deset godina. Sam organizator festivala Valjarevića nije isticao niti posebno najavljivao u medijima, a razgovor s autorom održao se u ponedjeljak, dan koji nije atraktivan kada se govori o bilo kakvoj vrsti događanja. Bilo je lijepo vidjeti da ni u današnjem društvu fluidnih vrijednosti pravim književnim zvijezdama ne treba promocija i da je najbolja promocija dobra književnost.

6. Istraživanje književnih festivala u Hrvatskoj

Unatoč velikom broju književnih festivala u Hrvatskoj, nedostaje literature na tu temu. Najčešće ih se obrađuje u kontekstu turističke ponude te takozvanog *event managementa*, odnosno njihove organizacije i promocije. Obuhvaćene su uglavnom glazbene, filmske i manifestacije folklornog karaktera, dok se književni festivali spominju tek marginalno. Ovo istraživanje nastoji barem djelomično popuniti tu prazninu.

6.1. Cilj, uzorak i metodologija istraživanja

Na sljedećim stranicama bit će prikazano istraživanje sedam hrvatskih književnih festivala. Cilj istraživanja je utvrditi koje su osobitosti hrvatske književne festivalske scene. Kriteriji odabira su prije svega inovativnost i originalnost - svaki od odabranih festivala svojom je programskom politikom značio iskorak na hrvatskoj festivalskoj sceni i bio preteča sličnima koji su se nakon njih pojavili; zatim su to festivali koji su utemeljeni od 2000. godine nadalje, te su se održavali ili se održavaju u 21. stoljeću, primarno namijenjeni odrasloj publici i nisu žanrovski uvjetovani. To su *Festival alternativne književnosti – FAK*, *Festival europske kratke priče*, *Festival pričanja priča*, *Vrisak – festival autora i sajam knjiga*, *Književna karika – LitLink Festival*, *Festival svjetske književnosti* i *Prvi prozak na vrh jezika*. Festivali će biti istraženi pomoću sljedećih parametara: organizator, misija pokretača, gosti, događanja, trajanje i vrijeme održavanja, mjesta i prostori održavanja, odjek u medijima i financiranje. Podaci su dobiveni na temelju analize sadržaja mrežnih stranica festivala, njihovih Facebook stranica, tekstova na portalu Moderna vremena, odabranih članaka i intervjua na mrežnim portalima Novog lista, Tportala, Jutarnjeg lista, Kulturpunkta, Hine, Vijenca, Nacionala, Aquilonisa i Arteista, dokumenata o odobrenim i odbijenim programima financiranja Ministarstva kulture i medija, razgovora s organizatorima i sudionicima nekih festivala (Krunom Lokotarom – *FAK*, *Prvi prozak na vrha jezika*, Marijom Bošnjak - *Vrisak*, Ivanom Sršenom – *LitLink*), piscem i novinarom Hrvatske radiotelevizije Gordanom Nuhanovićem te na temelju osobnog iskustva u organizaciji festivala *LitLink*. Problem s kojim sam se susrela jest nedostupnost nekih organizatora odabranih festivala te činjenica da ni sami organizatori nemaju egzaktno podatke o navedenim parametrima, no na temelju dobivenih podataka moguće je utvrditi osobitosti književnih festivala u Hrvatskoj.

6.2. Rezultati istraživanja

Od sedam istraženih festivala samo *Festival svjetske književnosti* organizira nakladnik (Fraktura), samostalni pojedinci također stoje iza samo jednog festivala – *FAK-a*. *FEKP* je do 2012. isto tako vodio pojedinac (Roman Simić), a otad se organizira u okrilju Hrvatskog društva pisaca, kao i *LitLink Festival*. Iza *Prvog prozaka na vrh jezika* i *Pričigina* stoje udruge (Kultipraktik i Pričigin), dok je *Vrisak* rezultat suradnje nakladnika (V.B.Z.) i udruge (Vrisak).

Misija idejnih začetnika različita je za svaki od istraženih festivala. *FAK* je bio zamišljen kao afirmacija suvremene hrvatske stvarnosne proze. *Festival europske kratke priče* promiče jednu proznu vrstu – kratku priču. *Pričigin* je festival pričanja priča, čime se naslanja na usmenu književnost. *Vrisak – festival autora i sajam knjiga* hibridan je format, koncipiran kao sajam i festival, čiji su organizatori željeli decentralizirati festivalsku ponudu. *Književna karika – LitLink Festival* nastoji povezati hrvatske pisce s inozemnim urednicima i izdavačima te im predstaviti recentnu književnu produkciju kako bi ona bila vidljivija na inozemnom tržištu. *Festival svjetske književnosti* teži okupljanju najpoznatijih suvremenih svjetskih i domaćih autore te ih povezuje s publikom. *Prvi prozak na vrh jezika* osmišljen je kao platforma za okupljanje i promociju mlađih, već nagrađivanih autora.

FAK je jedini festival koji je ugostio samo pisce, dok su na preostalih šest osim pisaca gostovali i urednici, prevoditelji, novinari, kritičari, agenti, aktivisti, glumci, glazbenici, sportaši i poduzetnici. Jedino na *Prvom prozaku na vrh jezika* gostuju samo domaći autori i to isključivo mlađi. Na ostalih šest festivala gosti dolaze i iz inozemstva te njihovo gostovanje nije dobro uvjetovano.

Program svih festivala obuhvaća raznovrsna događanja: promocije knjiga, razgovore s autorima, tribine, radionice za djecu i odrasle, prodaju knjiga, razna događanja zabavnog i kulturnog karaktera (koncerti, utakmice, projekcije filmova, kazališne predstave) i humanitarne akcije. Iznimka je *Pričigin*, na kojemu nema čitanja, već se pričaju priče. Ta događanja nisu svake godina ista; program se, poštujući misiju, mijenja i razvija.

Što se trajanja i razdoblja u kojem se održavaju tiče, *FAK* opet odudara od ostalih festivala. Nije postojao čvrsti vremenski okvir – prva čitanja održana su svibnju 2000. godine, trajala su dva dana, a tijekom tri godine postojanja održano ih je 15. Od ostalih festivala, jedino se *Festival svjetske književnosti* održava u rujnu, a ostali u proljeće, između ožujka i lipnja. Traju od tri (*LitLink*, *Prvi prozak na vrh jezika*) do dvanaest dana (*Vrisak*).

Prvi prozak na vrh jezika jedini je koji se održava samo u Zagrebu, dok se *Vrisak* i *Pričigina* ne održavaju u glavnome gradu, već u Rijeci, Splitu i na Lošinju. Ostali festivali se osim u Zagrebu održavaju i u drugim gradovima Hrvatske, a *FAK* i *LitLink* u nekim izdanjima i izvan države (Srbija, Slovenija). Osim *FAK-a*, čija su se čitanja održavala isključivo u kafićima i klubovima, ostali festivali svoja su događanja osim u kafiće, klubove i kavane razmjestili i u prostore koji se bave kulturnom i znanstvenom djelatnošću. Riječ je o muzejima, galerijama, kazalištima, kino dvoranama, kulturnim domovima, zvjezdarnicama, fakultetima, glazbenim ustanovama, knjižarama, antikvarijatima i knjižnicama, a *Vrisak* je neka događanja održao i na brodu.

Medijski su najslabije popraćeni *LitLink* i *Prvi prozak na vrh jezika* – o njima su, osim Tportala, uglavnom pisali portali koji se bave književnošću i kulturnim temama (Moderna vremena, Krična masa, Booksa, Culturenet, Zihher), dok su ostali festivali dobili veliki medijski prostor i u nespecijaliziranim medijima. Hrvatska televizija u vrijeme trajanja *Vrisaka* i *Festivala svjetske književnosti* objavljuje kronike s festivala, a uživo prenosi neka događanja s *Pričigina*.

FAK je jedini festival koji nije dobio državnu potporu, već se financirao putem sponzorstava privatnih tvrtki. Ostali festivali financiraju se sredstvima javnih izvora i privatnih sponzora. *Festival svjetske književnosti* jedini je u koji organizatori ulažu i vlastita sredstva. Ulaznice su se naplaćivale samo za *FAK*, a od 2019. godine i za neka događanja na *Festivalu svjetske književnosti*.

6.2.1. Festival alternativne književnosti – FAK

Festival alternativne književnosti – FAK održavao se od 2000. do 2003. godine.

Koliko je *FAK* bio i ostao važan u hrvatskoj književnosti i kulturi govori i činjenica da je bio etiketiran kao pokret, fenomen, senzacija, događaj te da je u svome začetku, za vrijeme i nakon trajanja izazivao kontroverze i bio temom masovnih medija kao nijedna hrvatska književna manifestacija dotad, a možda ni poslije njegova gašenja 2003. godine.

Idejni začetnici bili su Hrvoje Osvaldić, Borivoj Radaković i Nenad Rizvanović, a voditelj Kruno Lokotar. Radaković je poticaj crpio iz suvremene britanske književne scene, pisaca koje je čitao i prevodio, među kojima su široj javnosti poznati Hanif Kureishi, Julian Barnes, Alex

Garland.⁴⁷ Kako i sam kaže, ono što je festivalskim autorima i Britancima bilo zajedničko jest namjera da se napravi odmak od postmoderne i okrene prema stvarnosnoj prozi.⁴⁸ Festival je bio bijeg od akademskog, izvještačenog, od teksta koji ne komunicira s čitateljem. Otuda u nazivu „alternativna”. Unatoč tome, uskoro je preimenovan u *Festival A književnosti* jer je vrlo brzo postao književni *mainstream*. Osnivači su željeli afirmirati suvremenu hrvatsku prozu, pružiti priliku gotovo anonimnim piscima da zauzmu dio medijskog prostora za koji su vjerovali da im zaslužno pripada. Prednost se dala proznim formama zato što su tradicionalno na našim prostorima javna čitanja bila rezervirana za poeziju. Koncept festivala bio je vrlo jednostavan – čita se (uglavnom) proza autora koji su objavili kvalitetne tekstove u posljednjih nekoliko godina, pozivaju se lokalni te „stariji” autori, poput Ive Brešana, a čitanja se odvijaju u kafićima i klubovima. I odabirom mjesta željelo se dodatno naglasiti koliko je važan odmak od tradicije. Ulaz se simbolično naplaćivao, ali gostujućim autorima ni organizatorima nisu se isplaćivali honorari, samo putni troškovi. *FAK* za čitavo vrijeme trajanja nije dobio nijednu državnu potporu, tek poneko sponzorstvo privatnih tvrtki.⁴⁹

Prvi je *FAK* održan u osječkom kafiću *Voodoo* 13. i 14. svibnja 2000. godine. Tijekom dviju večeri višesatna čitanja polučila su takav uspjeh da su se do kraja godine održala još dva - u zagrebačkom klubu *Gjuro II* i pulskom *Uljaniku*. Neviđena reakcija publike, medija i izvrsna atmosfera koju ističu sudionici festivala bili su vjetar u leđa organizatorima te se sljedeće tri godine održalo još 15 čitanja. Andrea Radak u svojevrsnom izvještaju s prvog, osječkog čitanja piše: „Zatim je Maruna naručio tonik. Publika ga ionako nije puštala s bine. Bis za bisom, kao na rock-koncertu. A hrvatski književnik na sceni!”⁵⁰ Osim navedenih gradova *FAK* se održao u Varaždinu, Motovunu, Rijeci, Starom Gradu, Beogradu i Novom Sadu, gdje su osim hrvatskih pisaca čitali i

47 Radaković, Borivoj. // Katalog Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <http://katalog.kgz.hr/pagesResults/rezultati.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=radakovi%c4%87%2c+borivoj> (8.8.2020.).

48 Radaković, B. Intervju. Od autsajdera do gurua FAK-ovske generacije. // Nacional 321(2002). Dostupno na: <http://arhiva.nacional.hr/clanak/12954/borivoj-radakovic-od-autsajdera-do-gurua-fak-ovske-generacije> (8.8.2020.).

49 Jergović, M. Fakovci – pisci koji su čitali svijetu. 6.6.2009.// Jutarnji list. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/fakovci-pisci-koji-su-citali-svijetu-3854514> (8.8.2020.).

50 Radak, A. FAK je sreća. // Vijenac 163(2000). Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/163/fak-je-sreca-18030/> (8.8.2020.).

Vladimir Arsenijević, Svetislav Basara i Aleksandar Tišma. Bila su to prva gostovanja hrvatskih kulturnjaka u Srbiji nakon rata, a ubrzo su i srpski književnici bili gosti sljedećeg osječkog čitanja. I u tome je festival bio prvi – prokročio je put daljnim suradnjama i uzdignuo književnost iznad politike. Takav potez nije prošao bez kritika nekih hrvatskih medija, a ni Ministarstvo kulture, tj. tadašnji ministar Antun Vujić nisu bili blagonakloni prema festivalu.⁵¹ Od početka do kraja *FAK-a* na njemu je sudjelovalo 80-ak pisaca iz Hrvatske i inozemstva, neki su čitali samo jednom, a neki su bili prisutni na svim čitanjima. Okosnicu su činili Zoran Ferić, Miljenko Jergović, Simo Mraović, Jurica Pavičić, Krešimir Pintarić, Edo Popović, Đermano Senjanović, Roman Simić, Ante Tomić te sam Radaković.⁵²

Kritičari su festivalu spočitavali nedostatak jedinstvene poetike, svojevrsnu hermetičnost i nepotizam te isključivanje spisateljica. Cilj nije ni bio okupiti pisce iste poetike, već vratiti književnost u javni prostor i upravo su stoga su bili žanrovski, generacijski, nacionalno i poetikom različiti. Osvrnemo li se na današnje književne festivale, poetika zasigurno ne bi bila zajednički nazivnik gostujućim autorima. *Fakovci* su u svojoj inkluzivnosti organizirali i humanitarne akcije, baveći se nepopularnim temama poput porasta nasilja nad romskom djecom, a od popratnih programa treba spomenuti *FAK* na kajkavskom te snimanje kratkih filmova po scenarijima autora na *Motovun film festivalu*.⁵³ Što se autorica tiče, one su bile dijelom programa od prvog, osječkog, čitanja - riječ je o Tatjani Gromača, Zorici Radaković, Rujani Jeger, Vedrani Rudan, a neke od pozvanih poput Slavenke Drakulić i Dubravke Ugrešić nisu se odazvale, kao ni mnogi autori.⁵⁴

FAK je bio poput bombe, snažno je odjeknuo i ostavio dubok trag na hrvatskoj književnoj sceni, ali isto tako se i brzo ugasio. Nedugo nakon njegovog pokretanja došlo je do razilaženja organizatora i sudionika pa i javnih polemika, koje su festivalu počele davati negativan predznak.

51 Jergović, Miljenko. Op. cit.

52 Ibid.

53 Lokotar, Kruno. Op. cit.

54 Lokotar, K. Intervju. Inovacije i renovacije književne scene. 23.3.2010.// Kulturpunkt. Dostupno na: <http://www.kulturpunkt.hr/content/inovacije-i-renovacije-knji%c5%beeve-scene> (2.8.2020.).

Osnivači su brzo reagirali i, ne dopustivši da priča skrene u neke ružne vode, 13.12.2003. proglasili ukinuće festivala.⁵⁵

FAK je iza sebe ostavio zbornike *Fakat* (2001., uredili Kruno Lokotar i Nenad Rizvanović) i dvojezični *Hrvatske noći* (2005., uredio Borivoj Radaković), u kojima su objavljeni radovi nekih od sudionika festivala. Godine 2006. izašle su čak tri publikacije vezane za *FAK*. Najprije treba spomenuti tematski broj časopisa *Relations* na engleskom jeziku, u izdanju Hrvatskog društva pisaca, koji je uredio Roman Simić. Sadrži odabrane prozne tekstove *fakovaca* koji su se čitali za vrijeme održavanja festivala kao i tekstove o samome *FAK-u*. Jagna Pogačnik iste je godine objavila zbirku književne kritike *Proza poslije FAK-a*, a Velimir Visković *U sjeni FAK-a*, zbirku književnoteorijskih tekstova.⁵⁶ Radaković ističe kako se o *FAK-u* pisalo i u britanskom tisku - *The Guardianu*, *The Independentu* i *Idleru*.⁵⁷

No, mnogo važnije je možda da je *FAK* uzdrmao uspavanu književnu scenu, a Kruno Lokotar vjeruje da su i neke književne nagrade, poput one Jutarnjeg lista, proizašle iz samog festivala.⁵⁸ O posljedicama *FAK-a* i njegovom dosegu Pogačnik piše: „...zahvaljujući FAKu, stvorila scenu i atmosferu pozitivne konkurencije koja je rezultirala time da se počelo pisati, izdavati i čitati domaću prozu. Bolju i lošiju, no scena je scena. FAK je, naime, za hrvatsku prozu učinio slično što i toliko puta spominjani »novi val« osamdesetih za domaću rock scenu.”⁵⁹ *FAK* je istovremeno preteča današnjih festivala, ali na neki način i nedostižni ideal u smislu spontanosti, nepatvorenosti i činjenice da je u fokusu zaista bila književnost. Lokotar često navodi kako je *Festival A književnosti* imao posebnu energiju, pomalo *punkersku*, u današnja vremena nezamislivu: „Koncept višesatnog

55 Ibid.

56 FAK. // katalog Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/rezultati.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=fak> (8.8.2020.).

57 Radaković, B. Op. cit.

58 Lokotar, Kruno. Op. cit.

59 Pogačnik, J. Pogačnik, J. FAKat – što je bio taj FAK? 2012. // Aquilonis. Dostupno na: http://aquilonis.hr/dodaci/pisci_na_mrezi/pogacnik_sto-je-to-fak.pdf (8.8.2020.). Str. 4.

čitanja nisam siguran da bi suvremena publika izdržala. Bio je to dobar tulum koji 20 godina poslije ne bismo mogli ponoviti, ni izdržati.”⁶⁰

6.2.2. Festival europske kratke priče

Festival europske kratke priče održava se od 2002. godine.

Roman Simić jedan je od *fakovaca* koji su pokrenuli svoj festival. Od 2002. uspješno organizira i uređuje *Festival europske kratke priče – FEKP*. Jasno je da je riječ o književnoj manifestaciji posvećenju isključivo jednoj proznoj vrsti – kratkoj priči, i kao takav je najstariji, ne samo u Hrvatskoj, već i u Europi. Unazad nekoliko godina ugošćuje pisce i izvan granica Starog Kontinenta (npr. iz Argentine, Brazila, Iraka). Od 2012. organizira se u okrilju Hrvatskog društva pisaca, kao i *Književna karika – LitLink Festival*. Održava se tijekom šest dana, krajem svibnja, odnosno početkom lipnja. Od samih početaka težilo se diseminaciji književnosti izvan prostora glavnog grada stoga se svake godine odabire po jedan grad partner, u kojemu se paralelno sa Zagrebom odvija niz događanja: Osijek, Beli Manastir, Zadar, Rijeka, Split, Pazin, Varaždin, Šibenik, Dubrovnik, Hvar. Od 2008. program je obogaćen zemljom partnerom (Irska, Nizozemska, Brazil, Katalonija, Vels, Škotska) ili, od 2015., aktualnom društvenom temom koja na neki način povezuje pozvane autore (Amerike, Homo narrans, O ljudima i granicama, Luka Europa, Nasljeđe).⁶¹ Osim što zagovaraju decentralizaciju kulture, organizatori u gradovima u kojima se događanja održavaju odabiru i raznolike prostore: u Zagrebu su to Booksa, Studentski centar, Zagrebačko kazalište mladih, Filozofski fakultet, Muzej suvremene umjetnosti, knjižnice, klubovi, i kafići, a izvan Zagreba kulturni centri i domovi, galerije, antikvarijati, pučka učilišta. Ulaz na sva događanja je besplatan.

Osim privatnih sponzora, tu je i neizostavno Ministarstvo kulture, koje je i 2020. godine izdvojilo izdašnih 100.000,00 kuna⁶², najveći iznos koji se dodjeljuje književnim manifestacijama, zatim gradovi suorganizatori (Zagreb, Rijeka), razne europske organizacije i inicijative – Creative

60 Lokotar, Kruno. Op. cit.

61 O FEKP-u. European short story. Dostupno na: <https://europeanshortstory.org/fekp/> (9.8.2020.).

62 Ministarstvo kulture i medija. Op. cit.

Europe Programme, Literature Across Frontiers, turističke zajednice, veleposlanstva i kulturni centri zemalja sudionica.⁶³

Medijski pokrovitelji vodeći su internetski portali, radio i TV postaje (HRT, Radio Student, Yammat.fm, Radio 101, N1, Tportal, Večernji list, Novi list, Moderna vremena, Zarez, Halter, Journal, Pressclipping, Booksa i Hina) i *FEKP* se zaista može podičiti izvrsnom medijskom pokrivenošću. Na mrežnoj stranici festivala postoji rubrika Pressclipping s poveznicama na internetske članke o festivalu od 2011. godine. Najbolja reklama budućim gostima zahvale su i pozitivni komentari autora koji su već bili dio festivala, a koje se izmjenjuju na stranici.⁶⁴

Pozitivne reakcije gostiju, medija i publike ne bi trebale čuditi. Koncept koji se ne svodi tek na promocije novih djela gostujućih pisaca, već se pažljivo osmišljavaju teme o kojima autori razgovaraju međusobno i s publikom, organiziraju javna čitanja, neformalna druženja, radionice pisanja i prevođenja, natječaji za najbolju kratku priču, stipendije i studijski boravci u inozemstvu, a sve to popraćeno odličnom atmosferom, dobitna su kombinacija. Na pojedinim izdanjima program nije bio ograničen na kratkopričaše, gostovali su i stripaši i romanopisci. Posebna pažnja posvećuje se komunikaciji autora i nakladnika, jačanju veza s europskim institucijama i prevoditeljima, što je hvalevrijedna inicijativa.⁶⁵

FEKP slovi kao razigran i pozitivan festival, neopterećen formalnostima, ali istovremeno se odlikuje visokom razinom profesionalizma, za što su ponajviše zaslužni pozitivna energija i neumorni entuzijazam Romana Simića. Na svojoj mrežnoj stranici predstavljaju se sljedećim riječima: „Na ovom festivalu čita se, raspravlja, kuha, predstavljaju se knjige, prikazuju filmovi, održavaju koncerti... Imamo najbolju publiku, najbolje volontere i najbolju ekipu koja brine. Volimo to što radimo. Ima li boljih razloga za slavlje?”⁶⁶ Doista, festival je svojim, već legendarnim otvorenjem na kojem pisci kuhaju i završnim *after partyjem* jedan od domaćih književnih festivala koji se najviše približio samoj svojoj srži - događanju koje je svečanost, slavlje, a pritom se ne odriče kvalitete.

63 O FEKP-u. Op. cit.

64 Ibid.

65 Ibid.

66 Ibid.

Na festivalu su od 2002. sudjelovali brojni hrvatski kratkopišaši, od mlađih, još nepoznatih autora do etabliranih, baš kao što je to slučaj s inozemcima, od kojih su neki bili gosti *FEKP-a* i više puta: Senko Karuza, Jurica Pavičić, Ante Tomić, Damir Karakaš, Suzana Matić, Željka Horvat Čeč, Ivana Šojat, Zoran Malkoč, Filip David, Rumena Bužarovska, Rosa Montero, Andrés Neuman, Samantha Schweblin, Georgi Gospodinov, László Krasznahorkai i mnogi drugi.⁶⁷

Osim doprinosa kulturnoj ponudi hrvatskih gradova u kojima se održao, prijevoda domaćih i stranih autora, rezultat festivala su i gostovanja naših pisaca u inozemstvu, osnivanje rezidencije za pisce u Zadru u kojima svake godine sudjeluje jedan gost *FEKP-a* i pokretanje sestrinskog Međunarodnog festivala priče u Wrocławu koji je pokrenula nobelovka Olga Tokarczuk.⁶⁸

Festival europske kratke priče nesumnjivo je postigao ono čemu su težili i *fakovci* – učinio je književnost i pisce dostupnima svima. Neumorni organizatori festival će održati usprkos epidemiji. Odgođen je za listopad u nešto drugačijem formatu: „Uživo i digitalno, u lipnju i listopadu, u Rijeci i Zagrebu, Festival europske kratke priče nastavlja širiti dobre priče i biti dobra priča domaće kulturne scene. Ove godine proljeće je u oktobru – na dugometražnom 19. FEKP-u družimo se od 4. do 9. listopada u Zagrebu i Rijeci.”⁶⁹

6.2.3. *Vrisak – festival autora i sajam knjiga*

Vrisak – festival autora i sajam knjiga održava se od 2008. godine.

Rezultat suradnje nakladničke kuće V.B.Z. i udruge kulture *Vrisak* književni je festival i sajam knjiga koji se od 2008. održava u Rijeci tijekom svibnja, a neka su događanja na pojedinim izdanjima bila organizirana i na Lošinju. Njegovo trajanje varira od osam do dvanaest dana. Odluka da se ta književna i sajamska manifestacija pokrene izvan Zagreba, umjetničkom direktoru Dragi Glamuzini činila se posve logičnom uslijed nepostojanja istog u drugim hrvatskim gradovima. Glamuzina, također bivši *fakovac*, s ostalim je članovima organizacijskog odbora dokazao da i

67 Autorice/i. European short story. Dostupno na: [https://europeanshortstory.org/kat/autori-ice/2019/\(9.8.2020.\)](https://europeanshortstory.org/kat/autori-ice/2019/(9.8.2020.)).

68 O FEKP-u. Op. cit.

69 Najavljen jesenski FEKP. European short story. Dostupno na: <http://europeanshortstory.org/najavljen-jesenski-fekp/> (9.8.2020.).

izvan Zagreba postoje pisci i interes za onim čime se bave i što govore te da uspješnost festivala ne ovisi o njegovoj lokaciji, već o drugim faktorima.⁷⁰

Organizatori publici predstavljaju recentne naslove objavljene u Hrvatskoj te povezuju različite europske scene.⁷¹ Koncept festivala grana se u četiri pravca i nadograđuje popratnim događanjima.⁷² Ponajprije, tu je predstavljanje knjiga koje su objavljene tijekom šest mjeseci koji prethode festivalu, odnosno od zagrebačkog Interlibera pa do svibnja, pod nazivom *Jake domaće snage*. Gosti su bili gotovo svi koji nešto znače na našoj književnoj sceni: Bekim Sejranović, Zoran Ferić, Julijana Matanović, Boris Dežulović, Slavenka Drakulić i mnogi drugi. Ono što ga razlikuje od većine drugih festivala jest promocija riječkih pisaca - *Rijeka piše*. Zoran Žmirić, Igor Mandić, Tea Tulić i Željka Horvat Čeč sudjelovali su više puta i danas više nisu na margini naše književnosti. Rijeka je oduvijek bila grad pluralizma i otvorenosti pa ne čudi da je upravo *Vrisak* među prvima počeo ugošćivati pisce iz regije, koji su predstavljali svoja djela i sudjelovali na okruglim stolovima u dijelu programa *Balkanske (književne) veze*, tj. *Balkan express*. Među njima su bili i Dragan Velikić, Milorad Popović, Faruk Šehić i drugi.⁷³ Naravno, prisutni su i inozemni autori, s posebnim naglaskom na europske, koji se publici predstavljaju programom *Europom u 30 knjiga*.⁷⁴ Riječ je o inicijativi potpomognutoj programom Kreativna Europa, a Claudio Magris i Aleksandar Hemon neka su od zvučnijih imena festivala. Nazivi navedenih programa mijenjali su se, no zadržali su svoj osnovni karakter: promocija riječke, hrvatske, regionalne i inozemne književnosti.

Podjednaka pažnja posvećuje se prozi, poeziji i publicistici. Održavaju se književne i likovne radionice za djecu, performansi, koncerti, filmske projekcije, gastronomska događanja. Na

70 Perković, I.; Tomaš, L. Književna patrola: Vrisak – riječki sajam knjige i festival autora 2019. 4.6.2019. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/clanak/književna-patrola-vrisak-rijecki-sajam-knjige-i-festival-autora-2019> (10.8.2020.).

71 Info. Vrisak – festival autora i sajam knjiga. 28.4.2019. Dostupno na: <https://www.facebook.com/vrisakVBZfestival/> (10.8.2020.).

72 Perković, I.; Tomaš, L. Op. cit.

73 Vrisak – riječki sajam knjiga i festival autora. Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/pretraga?tematika=vrisak-rijecki-sajam-knjiga-i-festival-autora> (10.8.2020.).

74 Europom u 30 knjiga. Dostupno na: <http://www.vb30books.eu/> (10.8.2020.).

festivalu se dodjeljuje *V.B.Z. književna nagrada za najbolji neobjavljeni roman* u novčanoj vrijednosti od 100.000,00 kuna.⁷⁵ Što se sajma knjiga tiče, nude se izdanja ne samo V.B.Z.-a, već i ostalih nakladnika, i to s popustima koji dosežu i 80%. Sva događanja su besplatna.

Do 2019. festivalska događanja bila su raspršena na više lokacija, a odvijala su se u raznim kulturnim prostorima (knjižare, muzeji, knjižnice, brodovi, kazalište) te u kafićima i klubovima. Od 2019. godine većina ih se odvija u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka, poznatijem kao Guvernerova palača. Glamuzina pojašnjava tu odluku: „Htjeli bismo da taj prostor bude mjesto na koje će Riječani izlaziti od 12. do 19. svibnja, kao što izlaze u neki dobar klub, i da se tamo dobro osjećaju.”⁷⁶ Razvidna je namjera organizatora da revitalizira ne samo književnu scenu u Rijeci i okolici, već i određene dijelove grada i njegove prostore. Osim Rijeke, dio programa odvija se i na Lošinj, gdje se održavaju radionice pisanja i prevođenja te susreti s lošinjskim srednjoškolicima.

Iako je 2020. godine *Vrisaku* također dodijeljena najveća predviđena potpora za književne manifestacije⁷⁷, riječki festival nerijetko je bio lišen državnih sredstava: „Zadovoljni smo gradskom podrškom. Ne samo financijskom potporom, nego tu doista redovito nailazimo na razumijevanje i spremnost da nam se pomogne. Manje smo zadovoljni načinom na koji nas tretira Ministarstvo kulture. Tu nam se čini da smo stalno zakinuti u odnosu na festivale u Zagrebu, jer im nismo pred očima, nego u Rijeci, ali i tu se situacija posljednjih godina popravlja.”⁷⁸ Koliko u toj tezi ima istine, možemo samo nagađati, no Ministarstvo bi nesumnjivo trebalo izdvojiti više sredstava za događanja u drugim županijama. Među sponzorima i pokroviteljima su i Traduki, Hrvatska gospodarska komora - Zajednica nakladnika i knjižara, Grafički zavod Hrvatske i privatne tvrtke.⁷⁹

75 V.B.Z. Književna nagrada. V.B.Z. Dostupno na: <http://www.vbz.hr/category/novosti/vbz-knjizevna-nagrada/> (10.8.2020.).

76 Glamuzina, D. Intervju. Želimo da Guvernerova postane živ kulturni epicentar grada. 11.5.2019. // Novi list. Dostupno na: http://www.novolist.hr/ostalo/kultura/drago-glamuzina-zelimo-da-guvernerova-postane-ziv-kulturni-epicentar-grada/?meta_refresh=true (10.8.2020.).

77 Ministarstvo kulture i medija. Op. cit.

78 Glamuzina, Drago. Op. cit.

79 Vrisak – riječki sajam knjiga i festival autora. Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/pretraga?tematika=vrisak-rijecki-sajam-knjiga-i-festival-autora> (10.8.2020.).

No, Riječani mogu biti zadovoljni medijskim pokroviteljima. Osim lokalnih portala i radijskih i televizijskih postaja koje redovito prate što se na festivalu zbiva (Novi list, RiTV, Radio Korzo, Moja Rijeka, TV Istra, Kanal Ri, Regional Express, Totalni FM Rijeka), emisija *Knjiga ili život*, koja se prikazuje na Trećem programu Hrvatske televizije u vrijeme održavanja, posvećuje im čitavu emisiju u formatu kronika.⁸⁰ Pratili su ih i Moderna vremena, Hrvatski radio, Tportal, Globus, Jutarnji list, Nacional.

Vrisak neupitno doprinosi kulturnoj i književnoj ponudi Rijeke, ali i šire. Festival je i odraz riječkog kozmopolitizma, inovacije, otvorenosti i inkluzivnosti. Marija Bošnjak, izvršna organizatorica, potvrdno odgovara na pitanje ispunjava li festival očekivanja organizatora: „Da. Vrisak se u nekoliko godina prometnuo u jedan od najvećih festivala u Hrvatskoj, širio svoj program i publiku, broj gostiju i događanja, razvijao međunarodnu suradnju. Primjerice, u sklopu Vrisaka održavao se i filmsko-književni program u kojem su se prikazivali europski filmovi snimljeni prema književnim djelima, i do kojih je i danas teško doći bilo na streaming servisima bilo u kinima.”⁸¹ Bošnjak se nada da će festivalizacija u budućnosti donijeti veću vidljivost autorima u hrvatskim mjestima u kojima je književnost zapostavljena. Godine 2020. održava se u rujnu, u nešto izmijenjenom programu od prvotno planiranog.

6.2.4. Književna karika – LitLink festival

Književna karika – LitLink festival održava se od 2013. godine.

„Ljudi tamo o našoj književnosti ne znaju skoro ništa zato što im ništa nije ponuđeno.”⁸² Tim riječima je 2013., kada je *LitLink* pokrenut, Robert Perišić sažeo motiv i namjenu koji stoje iza ovog festivala. Novinar i pisac te još jedan od *fakovaca* koji uspješno vode vlastiti festival autor je ovog jedinstvenog koncepta i njegov programski voditelj. Iz samog imena već se da naslutiti kako je cilj festivala stvaranje veza, no u ovome slučaju naglasak nije toliko na komunikaciji autora i

80 Nuhanović, Gordan. Usmeno priopćenje. (10.8.2020.).

81 Bošnjak, Marija. Književni festivali u Hrvatskoj. Privatna poruka. (6.8.2020.).

82 Amerikanci o nama ne znaju ništa jer im ništa nije ponuđeno. 25.9.2013. // Tportal. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/clanak/amerikanci-o-nama-ne-znaju-nista-jer-im-nista-nije-ponudeno-20130925> (11.8.2020.).

publike, iako postoji, već pisaca s jedne i izdavača i prevoditelja s druge strane. Knjige se ne prodaju ni ne prevode same, a plasiranje na strana tržišta poseban su izazov za tzv. male književnosti poput hrvatske. Svjestan te činjenice, ali i odlučan u namjeri da nešto promijeni, Perišić je u suradnji s Ivanom Sršenom (pokretačem nakladničke kuće i literarne agencije *Sandorf*), a poput *FEKP-a* u okrilju Hrvatskog društva pisaca, hrvatsku festivalsku scenu osvježio novim formatom. Kako i sami organizatori smatraju, *LitLink* je sadržajno alternativan, no gosti festivala nerijetko pripadaju književnom *mainstreamu*.

Goste ove manifestacije može se podijeliti na domaće i strane, odnosno na pisce i na urednike, prevoditelje, agente, nakladnike. Hrvatski i inozemni autori tijekom tri večeri u tri grada čitaju ulomke iz svojih djela na jeziku na kojem je tekst izvorno napisan, a simultano se na platnu prikazuju prijevodi na hrvatskom, odnosno na jeziku gostiju. Osim „vidljivog” dijela, dio programa obuhvaća interna predavanja i razgovore sa stranim gostima. Na taj se način komunicira s publikom, ali se i stranim urednicima, izdavačima i književnim agentima predstavlja recentna hrvatska književnost kako bi se ostvarila dugoročna suradnja koja će na kraju rezultirati prevođenjem i boljom vidljivošću hrvatske književnosti u svijetu. „Ciljevi festivala su dugoročni te se njegovi poželjni efekti ne ograničavaju tek na jednokratno događanje nego na iniciranje daljnjih profesionalnih suradnji.”⁸³

Budući da se festival, osim u Zagrebu, održava u Puli i Rijeci, ondje gostuju i lokalni autori poput Nevena Ušumovića, Slađane Bukovac, Vedrane Rudan, Envera Krivca te mnogih drugih. I *LitLink* je od početaka pa do danas u sva tri grada dovodio ponajbolje domaće pisce: Damira Karakaša, Kristiana Novaka, Julijanu Adamović, Gordana Nuhanovića, Bekima Sejranovića. Od stranih gostiju tu su bili urednici iz prestižnih nakladničkih kuća poput francuskih Galaada i Seuila, kao i suradnici književnih časopisa i portala *The Believer*, *McSweeney's*, *Granta* i drugi. Jedan od američkih gostiju 2013. godine bio je i urednik Buzz Poole, koji je otad dio tima, odnosno međunarodni koordinator festivala.

Kao što je već rečeno, festival se održava tijekom tri dana, po jedan dan u Puli, Rijeci i Zagrebu, a od 2018. uvedena je i dodatna večer u Ljubljani u suradnji sa slovenskim partnerima. U početku se održavao krajem rujna, a kasnije je prebačen na lipanj. Ni prostori u kojima se održava nisu uobičajeni – osim alternativnijih kafića i klubova (npr. zagrebačka Močvara) te nekih kulturnih

83 O nama. LitLink Festival. Dostupno na: <http://lit-link-festival.com/lit-link-festival.html> (11.8.2020.).

prostora (galerije, kina) u Rijeci su se čitanja održavala u planetariju Astronomskog centra Rijeka, što je publici i autorima omogućilo nesvakidašnji doživljaj.

Svake godine pozivaju se gosti iz jedne zemlje ili s jednog govornog područja; dosad su to bile Sjedinjene Američke Države, Kanada, Francuska, Italija, Ujedinjeno Kraljevstvo, njemačko govorno područje (Austrija, Njemačka i Švicarska) te Slovenija. Godine 2020. festival je ipak održan, i to u srpnju, trajao je dva dana u Zagrebu i Rijeci, a planirana je i treća večer u prosincu u Beču, gdje bi trebali gostovati hrvatski i austrijski autori i nakladnici.⁸⁴ Ulaz na sva događanja je besplatan.

Festival se financira putem potpora Ministarstva kulture, Grada Zagreba i Grada Rijeke te uz pomoć kulturnih institucija zemalja gostiju kao što je Austrijski kulturni forum u Zagrebu ili Talijanski institut za kulturu, Zagreb.⁸⁵

Medijski nije popraćen kao ostali festivali vjerojatno zato što i nije osmišljen kao masovno događanje. Prate ga portali koji obrađuju teme iz kulture i književnosti – Booksa, Krična masa, Moderna vremena, a povremeno i drugi nespecijalizirani mediji, dok je nekoliko tekstova objavljeno i u stranim medijima. Ipak, ovako zanimljivom, drugačijem i za hrvatsku književnu scenu dugoročno korisnom festivalu trebalo bi dati više prostora jer kako Perišić ustvrđuje: „Činilo mi se da kod nas premalo toga ostaje nakon festivala. Napravimo neki medijski događaj, nađemo publiku, ali ta se jednokratna događajnost iscrpi. Sve je to u redu, ali ako iza toga ništa ne ostane, onda to za mene nema puno smisla.”⁸⁶ Prijevodi djela Olje Savičević Ivančević *Adio kauboju* na engleski (McSweeney's, 2016.), Roberta Perišića *Područje bez signala* na francuski (Gaia, 2019.) ili Asje Bakić *Mars* na njemački (Verbrecher Verlag, 2021.)⁸⁷ dokaz su da *LitLink* itekako ima smisla.

84 Ibid.

85 Ibid.

86 Perišić, R. Intervju. Festival nema smisla ako iza njega nešto ne ostane. 24.9.2003. / Novi list. Dostupno na: <https://www.novilist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/robert-perisic-festival-nema-smisla-ako-iza-njega-nesto-ne-ostane/> (11.8.2020.).

87 Sršen, Ivan. Prijevodi LitLink. Privatna poruka. (11.8.2020.).

6.2.5. Festival svjetske književnosti

Festival svjetske književnosti održava se od 2013. godine.

Ususret prvom izdanju *Festivala svjetske književnosti* Željko Špoljar je na portalu Arteist napisao: „U Zagreb su nekad dolazile perjanice svjetske književnosti, poput Jeana Paula Sartrea. Organizatori Festivala svjetske književnosti, novopokrenutog mega-projekta izdavačke kuće Fraktura, kane ovom manifestacijom vratiti Zagrebu tu moćnu poziciju.”⁸⁸ I zaista, *FSK* se od početka prometnuo u vodeći književni festival u zemlji, bez obzira gledamo li produkciju, program ili goste koje organizatori dovode. Predstavljajući događanja, ni sami ne prezaju od superlativa: „jedan od najznačajnijih suvremenih španjolskih autora”, „jedna od najvećih mladih zvijezda svjetske književne scene”, „dobitnik najvažnije talijanske književne nagrade Strega”, „jedan od najprevođenijih suvremenih turskih pisaca”, „predavanje najvećeg stručnjaka za Leonarda da Vincija”, „autorom jedne od najprodavanijih i najprevođenijih knjiga o filozofiji”⁸⁹. Jedna od misija festivala i jest okupiti kremu hrvatske i svjetske književne scene u bogatom i dinamičnom programu. Međutim, iako na prvi pogled može djelovati pretenciozno i kao da podilazi publici, promicanje književnosti nije svedeno na dovođenje zvučnih imena i predstavljanje njihovih noviteta. Podrobnijim uvidom u program razvidno je da je *FSK* interdisciplinarna manifestacija koja širokoj publici nudi kvalitetne sadržaje, baš kao što su to osmislili Sibila i Serid Serdarević, idejni začetnici, programski direktori festivala i vlasnici nakladničke kuće Fraktura: „Cilj nam je bio razgovarati ozbiljno, kvalitetno, otvarati najrazličitije teme koje knjige povlače za sobom, a da to publika voli slušati... i pokazati da ne treba sve otići u estradizaciju nego da postoji publika koja želi i voli čuti i vidjeti ozbiljne sadržaje.”⁹⁰

Festival svjetske književnosti pokrenut je, poput *LitLinka*, 2013., no dok je potonji bliži alternativnoj sceni, *FSK* je sam *mainstream* književnih festivala. Odvija se tijekom desetak dana, početkom rujna, u Zagrebu i Splitu. Time je, kao i neki drugi festivali, obogatio književnu ponudu

88 Špoljar, Ž. Kreće novi veliki festival svjetske književnosti. 9.7.2013. // Arteist. Dostupno na: <http://arteist.hr/krece-novi-veliki-festival-svjetske-knjizevnosti/> (12.8.2020.).

89 Press. Festival svjetske književnosti. Dostupno na: <http://fsk.hr/press> (12.8.2020.).

90 Serdarević, S.; Serdarević, S. Intervju. Postoji publika koja želi i voli čuti i vidjeti ozbiljne sadržaje. 11.9.2015. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/clanak/sibila-i-seid-serdarevic-postoji-publika-koja-zeli-i-voli-uti-i-vidjeti-ozbiljne-sadrzaje> (12.8.2020.).

drugih gradova. Njime započinje sezona kulturnih događanja pa ni odabir datuma vjerojatno nije nasumičan. Događanja se održavaju u renomiranim kulturnim ustanovama: Zagrebačko kazalište mladih, Muzej suvremene umjetnosti, Kino Europa, Atelijer Meštrović, Hrvatski glazbeni zavod, Knjižnica i čitaonica Bogdana Ogrizovića, Gradska knjižnica Marka Marulića, Kinoteka Zlatna vrata. Zanimljivo je da se od 2019. godine naplaćuju ulaznice za neka događanja u Hrvatskom glazbenom zavodu te da to nije utjecalo na njihovu posjećenost.

I *FSK* ovisi o državnim potporama (Ministarstvo kulture) te partnerima i sponzorima poput kulturnih instituta gostujućih zemalja (Francuski institut u Hrvatskoj, Culture Ireland), veleposlanstava (Veleposlanstvo Kraljevine Španjolske, Veleposlanstvo Republike Poljske u Zagrebu), privatnih tvrtki i europskih fondova (Kreativna Europa).⁹¹ Također, Serdarevići ulažu i vlastita sredstva koja, prema njihovim riječima, nisu zanemariva.⁹²

Festival prate svi važni nacionalni mediji, a uspješno surađuju i s Hrvatskom radiotelevizijom. Za vrijeme trajanja festivala na Trećem programu emitirala su se čitanja autora, kronike te prikazivali filmski klasici snimljeni prema književnim djelima.⁹³ Nacionalna televizija prepoznala je izvrsnost festivalskog programa stoga ne čudi minutaža koja mu se posvećuje.

Svake je godine fokus na drugoj zemlji ili govornom području (književnost španjolskog ili njemačkog govornog područja, talijanska književnost), no istovremeno gostuju i autori iz drugih dijelova svijeta. Na već dobro poznatoj tribini „Razotkrivanje” Frakturini autori predstavljaju svoja djela, ali s voditeljem razgovaraju i o literaturi i aktualnim društvenim pitanjima; „Dvostruki portret” razgovor je dvaju pisaca – jednog domaćeg i jednog stranog; organiziraju se pjesničke večeri, okrugli stolovi, posebna pažnja posvećuje se i stripu, a sve to popraćeno je brojnim filmskim i likovnim programima. Posebno je vrijedan dio posvećen srednjoškolcima i angažiranost organizatora u stvaranju čitateljskih navika i publike upravo tamo gdje ona i nastaje. Na „Književnoj matineji” zagrebački srednjoškolci imaju priliku razgovarati s istaknutim hrvatskim književnicima te sudjelovati na novinarskim radionicama. Deseci autora svake godine prodefiliraju festivalom; neka od poznatijih imena su: Olga Tokarczuk, David Grossman, Georgi Gospodinov,

91 Press. Op. cit.

92 Serdarević, S.; Serdarević, S. Op. cit.

93 Nuhanović, Gordan. Usmeno priopćenje. (10.8.2020.).

Frédéric Beigbeder, Ljudmila Ulicka, Daniel Kehlman, Sofi Oksanen, Claudio Magris, Miljenko Jergović, Predrag Matvejević, Dubravka Ugrešić, Rade Šerbedžija, Pavao Pavličić i mnogi drugi.⁹⁴ Već spomenuti interdisciplinarni pristup obuhvaća izložbe likovnih djela, kazališne predstave te suradnju s Akademijom likovnih umjetnosti u Zagrebu, čiji studenti putem natječaja osmišljavaju vizualni identitet svakog izdanja.⁹⁵

Književna manifestacija zaista svjetskih razmjera možda nas ne bi trebala iznenaditi jer iza nje stoji jedna od naših najboljih nakladničkih kuća, čiji su autori, prevoditelji i dizajneri osvojili brojne domaće i inozemne nagrade. Nije zanemariva ni činjenica da je u timu i Roman Simić, koji još od 2002. godine kao osnivač i kreativni direktor *Festivala europske kratke priče* uspješno plovi festivalskim vodama.

Godine 2020. festival je održan od 6. do 12. rujna u Zagrebu u prilagođenom formatu.

6.2.6. Prvi prozak na vrh jezika

Prvi prozak na vrh jezika održava se od 2015. godine.

Najmlađi od prikazanih festivala, *Prvi prozak na vrh jezika* pokrenula je 2015. udruga Kultipraktik iza koje stoji Krno Lokotar. Kao iskusan urednik, kritičar i pokretač brojnih književnih manifestacija u Hrvatskoj i šire, Lokotar je zaključio da postoji niša koja nije pokrivena, za koju ne postoji interes potencijalnih organizatora, ali postoji potreba onih bez kojih knjiga nema, a to su mladi autori i čitatelji željni novih glasova: „Na koncu, on je i nastao dedukcijom, kada sam uočio veliku rupu u festivalskoj ponudi, i na sceni, kada sam shvatio da se autorima koji dolaze medijski prostor sužava, da su izdavači sve manje skloni riziku prvoobjava...”⁹⁶ Organizacijski tim uz Lokotara čine i naši nagrađivani mladi autori, Olja Savičević Ivančević i Marko Pogačar.

Prvi prozak na vrh jezika osmišljen je kao platforma za mlade autore, mjesto susreta na kojem će predstaviti svoje radove i dobiti određen publicitet. Svojevrsni je nastavak književnih nagrada *Prvi prozak* za prozu i *Na vrh jezika* za poeziju. Osim tih dviju nagrada svake godine

94 Press. Op. cit.

95 Ibid.

96 Lokotar, Krno. Op. cit.

ishodište se širi pa su dosadašnji gosti bili dobitnici *Gorana za mlade pjesnike, Kvirina, Sedmice & Kritične mase, Pjesničkih susreta u Drenovcima* itd., ali i nagrada izvan Hrvatske kao *Ulaznica iz Zrenjanina* ili *Treći Trg* iz Beograda.⁹⁷

Festival se održava u Zagrebu početkom lipnja, tijekom tri dana (iznimno se 2020. godine održao u srpnju). Nekoliko zagrebačkih kafića, koji već tradicionalno podržavaju književnu scenu, Teatar &td, Booksa i Knjižnica Ivana Gorana Kovačića mjesta su na kojima se odvijaju događanja. Ona obuhvaćaju dodjelu nagrada *Prvi prozak* i *Na vrh jezika*, predstavljanje dobitnika istih te dobitnika drugih nagrada, razgovore i čitanja. Popratni program vrlo je skroman, riječ je o ponekom „poetsko-glazbenom” događaju ili „koncertnom čitanju drame”.⁹⁸

Kada su financije u pitanju, osim potpore Grada Zagreba, neka izdanja, poput posljednjeg, bila su potpomognuta i potporom Ministarstva kulture.⁹⁹ Međutim, Ministarstvo nije uvijek imalo sluha za ovaj književni događaj. Godine 2017. potpora je ukinuta, a takvu je odluku Lokotar prokomentirao sljedećim riječima: „Vijeće je očito odlučilo pokušati ukinuti nagrade i festival, kao što to pokušavaju i s Goranovim proljećem i svime vitalnim i valjanim. Dakle ne radi se o ekscesu ni previdu, nego sustavnoj politici.”¹⁰⁰

Koliko su „alternativniji” festivali, koji se ne reklamiraju gostovanjima takozvanih književnih zvijezda neatraktivni i medijima govori i činjenica da se o *Prvom prozaku na vrhu jezika* piše tek na nekolicini portala za kulturu i književnost poput Bookse, Modernih vremena, Cultureneta i tek povremeno kulturnih rubrika nespecializiranih portala.

Festival, odnosno nagrade koje promovira u šest godina postojanja zaista su izrasli u poligon za prespektivne mlade autore, od kojih neki polako postaju poznati i široj čitateljskoj publici, poput Monike Herceg, Alena Brleka, Luize Bouharaoue ili Davora Ivankovca. On je važan jer, poput

97 Info. Prvi prozak na vrh jezika. Dostupno na: http://www.facebook.com/pg/ppnvj/about/?ref=page_internal (14.8.2020.).

98 Prvi prozak na vrh jezika. Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/pretraga/?pojam=prvi+prozak+na+vrh+jezika> (14.8.2020.).

99 Ministarstvo kulture i medija. Op. cit.

100 Prvi prozak na vrh jezika izborio se za svoje treće izdanje. 5.6.2017. // Tportal. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/clanak/prvi-prozak-na-vrh-jezika-se-izborio-za-svoje-trece-izdanje-20170605> (14.8.2020.).

LitLinka, nudi drugačiji pristup književnosti, skreće pažnju na ono što bi nam moglo promaći ispod radara. Lokotar, koji je svojevremeno pod svoje okrilje uzeo i uredio knjige mnogih hrvatskih pisaca kada se o njima nije znalo ništa, poput Kristiana Novaka ili Renata Baretića, otpočetak je bio uvjeren u uspjeh festivala: „[...] bio sam od početka uvjeren da će biti uspješan festival, jer je dobro postavljen. Svaki festival kroz godine održavanja gradi svoj kult i svoju publiku, ostaje u sjećanju autorima koji mu se, ako su u mogućnosti, vraćaju. Za Ppvnj festival nisam strepio, jer je postavljen inkluzivno, a pokriva spektar koji nijedan drugi festival ne pokriva.”¹⁰¹

6.2.7. Festival pričanja priča – Pričigin

Festival pričanja priča – Pričigin održava se od 2007. godine.

Ovaj se festival uvelike razlikuje od ostalih - okosnicu čine priče, ali ne napisane, već ispričane. Usmena je književnost prethodila onoj pisanoj, a potreba za pripovijedanjem stara je koliko i čovječanstvo. Stoga ne čudi da u svijetu odavno postoje slične manifestacije. Riječ je o *storytellingu*, koji je bio inspiracija Petru Filipiću, idejnom začetniku i direktoru *Pričigina*. Filipić, ugledni umirovljeni profesor na Ekonomskom fakultetu u Splitu, putujući po Sjedinjenim Američkom Državama, nailazio je na *storytelling* festivale i odlučio je pokušati organizirati nešto slično i u Splitu.¹⁰² Vjerovao je da su splitski mentalitet i ozračje plodno tlo i nije se prevario. Zajedno s piscem i novinarom Renatom Baretićem, koji je postao programski urednik festivala, 2007. pokrenuo je *Pričigin*. Organizacija se provodi u okrilju istoimene udruge. Održava se u Splitu tijekom pet dana ožujka, a jedan dan svakako mora biti 20. ožujka. - Svjetski dan pripovijedanja. Ideja je bila da na festivalu sudjeluju domaći i strani pisci koji bi pripovijedali svoje još neobjavljene priče, no već druge godine postojanja promijenjena su pravila, koja su otad ista na

101 Lokotar, Kruno. Op. cit.

102 Petranović, D. Zašto je Pričigin toliko popularan? Živčenkak i kuler svoje su guno prepustili skiperima i piciginašima. Ostalo je povijest. 22.3.2019. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/clanak/zasto-je-pricigin-toliko-popularan-zivcenkak-i-kuler-svoje-su-gumno-prepustili-skiperima-i-piciginasima-ostalo-je-povijest-foto-20190322> (16.8.2020.).

svim izdanjima.¹⁰³ Sudjeluju ne samo pisci, već i novinari, glumci, obrazovni djelatnici, ali i predstavnici iz drugih sektora, od ekonomista i sportaša do političara.

Kao i ostali festivali, i ovaj se sastoji od glavnih i popratnih događanja. Glavni programi, poput *Hrvatski pisci pričaju* i *Lijepa vaša* (pričaju autori s područja bivše Jugoslavije), održavaju se u večernjim satima. Gosti u ne više od deset minuta, bez bilješki i čitanja, pričaju priče na zadanu temu. Neke od dosadašnjih tema bile su: „Sve je super i sve je za pet”, „Vlaške priče”, „Kako su me oteli Marsovcii”, „Ko ovo more platiti ili priče o neprocjenjivom” i mnoge druge.¹⁰⁴ Kao što se iz naslova može naslutiti, pokrivaju čitav spektar društvenih interesa u Hrvatskoj - od nogometa, preko teorija zavjera pa sve do lokalnog folklor. Dio programa posvećen je splitskim autorima, organiziraju se autorske večeri, predstavljanja knjiga, a kao ni mnogi drugi festivali, ni ovaj nije zaboravio školarce. Učenici osnovnih škola Splitsko-dalmatinske županije također sudjeluju i to u natjecanju pričanja priča na čakavštini. *Knjige na vagu, knjige na metre* događanje je humanitarnog karaktera. Riječ je o razmjeni knjiga, a svatko može uzeti onoliko knjiga koliko je odnio. No, knjige se uglavnom ne uzimaju jer se kasnije doniraju knjižnicama na području Dalmacije (narodnim, školskim i zatvorskim). *Pričigin* tradicionalno završava zanimljivim programom *Pričigin narodu – priče o sreći*. Svatko tko se zatekne u kavani hotela Bellevue, bez obzira je li riječ o gostima ili publici, može se okušati u pričanju priča na temu sreće, ne duljem od pet minuta. I to je nešto što ga razlikuje od ostalih srodnih manifestacija – zamjena tradicionalnih uloga pisaca i publike; u ovome slučaju publika je ta koja govori, a autori slušaju. Popratna događanja variraju u pojedinim izdanjima, a radi uvida u kreativnost organizatora spomenimo neke: natječaj za PričeST u suradnji s portalom Net.hr (priče javnih osoba, uglavnom političara, za koje glasaju čitatelji), radionice pričanja priča, nastupi Borisa Dežulovića i Predraga Lucića, natječaj za kratku priču za odrasle.¹⁰⁵

Prostori u kojima se događanja odvijaju tijekom godina uglavnom su isti: amfiteatar Doma mladih, kavana hotela Bellevue, Gradsko kazalište mladih, Gradsko kazalište lutaka Split, Info zona

103 O nama. Pričigin. Dostupno na: http://www.pricigin.hr/hr/o_nama.html (15.8.2020.).

104 Pričigin. Dostupno na: <http://www.pricigin.hr/hr/> (15.8.2020.).

105 Ibid.

– informativni centar za mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića, Hrvatsko narodno kazalište.¹⁰⁶
Ulaz na sva događanja je besplatan.

Pričigin se dijelom financira sredstvima Ministarstva kulture, a potpore je dobivao i od Splitsko-dalmatinske županije, Grada Splita, Turističke zajednice grada Splita te privatnih sponzora.¹⁰⁷

Godine 2016. došlo je do smjene vodstva – Baretić i Filipić odlučili su palicu prepustiti mlađim snagama te otad djeluju u svojstvu svojevrtnih savjetnika. Danas festival vode Marijo Glavaš, Nebojša Lujanović i Denis Zorić.¹⁰⁸

Gosti festivala bili su gotovo svi istaknuti autori na domaćoj književnoj sceni, autori iz regije te djelatnici iz ostalih područja kulture, ali i drugih djelatnosti. Umjesto spominjanja ponekog imena, u ovom je slučaju zanimljivije navesti podatke koji su 2019. objavljeni na mrežnoj stranici festivala. Tijekom trinaest godina sudjelovalo je 569 gostiju, najmanje 2007. - njih 27, dok se 2011. brojka više nego udvostručila – bilo ih je 65. Prve je godine festival posjetilo 400 gledatelja, a 2013. deset puta više i kasnijih godina prosjek je oko 4000 posjetitelja.¹⁰⁹ Godine 2020. nije održan.

Međutim, statistika ne može dočarati ozračje koje vlada na *Pričiginu*. U amfiteatar Doma mladih već godinama se dolazi puno ranije ne bi li se osiguralo mjesto u publici; publika zauzima pozornicu, podove i prolaze pa dvorana na kraju primi i dvostruko više ljudi od predviđenih kapaciteta. Ni sami organizatori ne znaju objasniti tajnu uspjeha, no pretpostavljaju da se dogodio sretan spoj mentaliteta, publike željne kulture i originalnog formata. Često se baš publika ističe kao ključan faktor uspjeha *Pričigina*. To je publika koja dugim ovacijama nagrađuje autore, spisateljicu Tanju Mravak naziva kraljicom *Pričigina*, o njoj se govori kao o društvenom fenomenu. Nebojša Lujanović pokušava pojasniti: "Splitska publika je ono zbog čega traje ovaj festival i ono zašto je ljudima drago ovdje doći. Totalno sam lišen lokal patriotizma, jer nisam iz Splita, ali ovo što se ovdje događa neka je vrsta sociološkog fenomena, rekao je i istaknuo kako bi u nekom drugom

106 Ibid.

107 Ibid.

108 Odjavno pisamce. *Pričigin*. 6.4.216. Dostupno na: <http://www.pricigin.hr/hr/news/1000038.html> (15.8.2020.).

109 Trinaest godina *Pričigina* (*Pričigin* 2007. - 2019.). 4.2.2020. // *Pričigin*. Dostupno na: <http://www.pricigin.hr/hr/news/1000051.html> (4.8.2020.).

gradu s istim imenima sudionika u publici bilo 40-ak ljudi, a u Splitu ih bude do 500.”¹¹⁰ Pričigin je postao sinonimom uživanja, stoga ne čudi činjenica da je stekao status „festivala sreće i smijeha”.

Takav uspjeh, naravno, nije prošao nezapaženo ni u medijima. Festival prate svi medijski servisi, a od 2015. glavna događanja izravno se emitiraju na Trećem programu Hrvatske televizije. Na stranicama navode medijske partnere: Slobodnu Dalmaciju, Hrvatski Radio – Split te Treći program HRT-a.

6.3. Zaključak istraživanja

Prema dobivenim podacima može se izdvojiti neoliko osobitosti književne festivalske scene u Hrvatskoj. Festivali imaju jasnu misiju kojom se nastoje izdvojiti iz bogate ponude književnih manifestacija. Osim zajedničkog im cilja promocije književnosti, festivali poticanju čitanja i bogaćenju kulturne ponude sredina u kojima se održavaju teže pristupiti inovativno i na prepoznatljiv način. Ugošćuju etablirane i mlade, domaće i strane pisce, ali i ostale djelatnike iz sektora knjige i kulture. Programi se osmišljavaju u skladu s misijama festivala, no nisu sva izdanja pojedinog festivala programski jednaka, već se mijenjaju i prilagođavaju ovisno o temi, gostima, financijama i organizacijskim mogućnostima. Teže interdisciplinarnom pristupu i osim glavnih programa, organiziraju se i popratni koji uključuju likovnu, dramsku, filmsku i glazbenu umjetnost. Mnogi imaju i edukativnu komponentu u vidu radionica i predavanja pa iako nisu primarno namijenjeni djeci, dijelom programa obraćaju se i školarcima. Hrvatsku književnost promoviraju u inozemstvu i stvaraju veze s potencijalnim prevoditeljima i nakladnicima kako bi ona postala što vidljivija. Za vrijeme svog trajanja festivali zauzimaju atraktivne javne prostore, ali i medijske – od lokalnih internetskih portala do nacionalne televizije. Organizatori hrvatskih književnih festivala ovise o potporama, a nekima se godinama dodjeljuju vrlo izdašne svote. Iako je bez javnih sredstava njihova održivost upitna, ona bi se možda trebala drugačije rasporediti kako bi se književna scena razvila i u drugim krajevima Hrvatske. Ovako, veliki festivali pretežno se održavaju u Zagrebu te povremeno u većim gradovima poput Rijeke, Splita, Zadra, Osijeka, Pule ili Šibenika. Uvidom u hrvatsku festivalsku scenu može se zaključiti da je vrlo bogata, dinamična i raznolika te da ni po čemu ne zaostaje za svjetskom, ni brojčano ni kvalitetom.

110 Počeo 12. Pričigin. Hina. 20.3.2018. // Dostupno na: <http://m.hina.hr/#content/9754043> (16.8.2020.).

7. Zaključak

Promocije knjiga, koje se svakodnevno održavaju u Zagrebu (često i nekoliko u jednom danu), ali i u ostalim mjestima diljem Hrvatske, uglavnom su slabo posjećene, osim ako nije riječ o nekolicini marketinški dobro pozicioniranih pisaca. Od osamostaljenja države govori se o krizi izdavaštva, posljednjih godina neprestano svjedočimo propadanju knjižara i poraznim statistikama čitalačkih navika Hrvata. S druge strane, broj književnih festivala, njihova raznolikost, kvaliteta i posjećenost ne idu u prilog tezi da je književnost na marginama našeg društva.

Postoje i mišljenja da festivali skreću pozornost s literarnog doživljaja čitanja i pisanja, da doprinose industrijalizaciji književnosti i da festivalska publika voli pohoditi festivale, no ne i čitati knjige. Legitimno je zapitati se što preteže u namjeni organizatora: kvaliteta progama ili zarada? Teži li se zaista prosvjećivanju publike ili dobiti i prestižu? Festivali su legitimno sredstvo promocije budući da je knjiga u hrvatskim medijima bili dugo zanemarivana. Osiguravaju porast prodaje naslova onih autora koji su sudjelovali na festivalu i otvaraju mogućnost plasiranja hrvatskih autora na strana tržišta. Također su mjesta susreta publike i gostiju, na kojima se u opuštenijem ozračju raspravlja o književnosti i aktualnim društvenima temama. Upravo ležernost i komercijalniji autori s jedne te zahtjevniji programi s druge strane stvaraju ravnotežu kako bi festival bio održiv i financijski i programski.

Posljednih godina postavlja se i pitanje hoće li se festivalska scena uslijed velikog broja književnih manifestacija urušiti ili će broj festivala i dalje rasti. U kontekstu globalne svjetske krize uzrokovane novom epidemijom koronavirusa to pitanje ostaje otvoreno. Međutim, bez obzira na njihov broj, dobro je da postoje jer književnost ne može biti svrha samoj sebi, ona ne postoji bez čitatelja, koji danas traži nove oblike komunikacije s autorima i nakladnicima. Prilagodivši se današnjem društvu spektakla, koji se neminovno uvukao i u književnost, pisana riječ putem festivala uspijeva pronaći put do primatelja.

8. Literatura

Amerikanci o nama ne znaju ništa jer im ništa nije ponuđeno. 25.9.2013. // Tportal. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/clanak/amerikanci-o-nama-ne-znaju-nista-jer-im-nista-nije-ponudeno-20130925> (11.8.2020.).

Anić, V. Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb : Novi Liber, 2004.

Autorice/i. European short story. Dostupno na: [http://europeanshortstory.org/kat/autorice/2019/\(9.8.2020.\)](http://europeanshortstory.org/kat/autorice/2019/(9.8.2020.)).

Bošnjak, Marija. Književni festivali u Hrvatskoj. Privatna poruka. (6.8.2020.).

Bureau International des Expositions. Dostupno na: <http://www.bie-paris.org/site/en> (29.7.2020.)

Cudny, W. The Phenomenon of Festivals: Their Origins, Evolution, and Classifications. // Anthropos 109, 2(2014), str. 640-656. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/43861801> (13.7.2020.).

Desk kultura. Dostupno na: <http://deskkultura.hr/hr/pocetna> (4.8.2020.).

Devčić, K. Bugarska književna zvijezda na Festivalu kratke priče. 2018. // Jutarnji list. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/bugarska-knjizevna-zvijezda-na-festivalu-kratke-price-poceo-sam-pisati-zbog-mog-straha-bojao-sam-se-da-ce-se-stvari-lako-zaboraviti-ili-nestati-7805682> (5.8.2020.).

Dionizije. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15297> (22.7.2020.).

Europom u 30 knjiga. Dostupno na: <http://www.vbz30books.eu/> (10.8.2020.)

FAK. // katalog Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/rezultati.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=fak> (8.8.2020.).

Falassi, A. Festival. Definition and Morphology. // Time out of time. Essays on the Festival /A. Falassi (ed.) Albuquerque: University of New Mexico Press, 1987. Str. 1-10. Dostupno na: http://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/cityandfestival09/files/9722047.PDF (21.7.2020.).

Feast. // Encyclopaedia Britannica. 7.2.2019. Dostupno na: <http://www.britannica.com/topic/feast-religion> (21.7.2020.).

Festival. // Google. Dostupno na: <http://www.google.hr/> (21.7.2020.).

Festival. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54097> (21.7.2020.).

Festival europske kratke priče. Dostupno na: <http://europeanshortstory.org/> (21.7.2020.).

FestivalFinder. Dostupno na: <http://www.festivalfinder.eu/> (5.8.2020.).

Glamuzina, D. Intervju. Želimo da Guvernerova postane živ kulturni epicentar grada. 11.5.2020. // Novi list. Dostupno na: http://www.novolist.hr/ostalo/kultura/drago-glamuzina-zelimo-da-guvernerova-postane-ziv-kulturni-epicentar-grada/?meta_refresh=true (10.8.2020.).

Gostovanje književne zvijezde Leile Slimani zaključilo 7. Festival svjetske književnosti. 2019. // Novi list. Dostupno na: <http://www.novolist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/gostovanje-knjizevne-zvijezde-leile-slimani-zakljucilo-7-festival-svjetske-knjizevnosti/> (5.8.2020.).

Hebrang Grgić, I. Kratka povijest knjižnica i nakladnika s kodovima i aplikacijom. Zagreb : Naklada Ljevak, 2018.

Hrvatski radio. Dostupno na: <http://radio.hrt.hr/emisije/?fcontent=29&fch=0&q=&generic=0> (4.8.2020.).

Info. Prvi prozak na vrh jezika. Dostupno na: http://www.facebook.com/pg/ppnvj/about/?ref=page_internal (14.8.2020.).

Info. Vrisak – festival autora i sajam knjiga. 28.4.2019. Dostupno na: <https://www.facebook.com/vrisakVBZfestival/> (10.8.2020.).

Internacionalna književna zvijezda Maja Lunde gostuje u Zagrebu. 2019. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/clanak/internacionalna-knjizevna-zvijezda-maja-lunde-gostuje-u-zagrebu> (5.8.2020.).

Jergović, M. Fakovci – pisci koji su čitali svijetu. 6.6.2009.// Jutarnji list. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/fakovci-pisci-koji-su-citali-svijetu-3854514> (8.8.2020.).

Literary Festivals in Europe. Dostupno na: <http://www.literaryfestivals.eu/> (5.8.2020.).

Lokotar, K. Intervju. Inovacije i renovacije književne scene. 23.3.2010.// Kulturpunkt. Dostupno na: <http://www.kulturpunkt.hr/content/inovacije-i-renovacije-knji%C5%beeve-scene> (2.8.2020.).

Lokotar, Kruno. Književni festivali u Hrvatskoj. Privatna poruka. (22.7.2020.).

Ministarstvo kulture i medija. Programi književnih manifestacija 2020. Odobreni programi. // Dostupno na: [http://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20%20odbijeni%20programi%20za%202020/knji%C5%BEevne%20manifestacije/Odobreni%20programi%20Knji%C5%BEevne%20manifestacije%20\(pregled%20sa%20stanjem%205.2.2020.\).pdf](http://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20%20odbijeni%20programi%20za%202020/knji%C5%BEevne%20manifestacije/Odobreni%20programi%20Knji%C5%BEevne%20manifestacije%20(pregled%20sa%20stanjem%205.2.2020.).pdf) (21.7.2020.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Strateški plan Ministarstva kulture Republike Hrvatske 2020. - 2022., travanj 2019. // Dostupno na: <http://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strate%C5%A1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202020.%20-2022..pdf> (4.8.2020.).

Montoya, A. C. Educating. // European Literary History : An Introduction / edited by Maarten De Pourcq and Sophie Levie. London ; New York : Routledge, 2018. Str. 209-219.

Najavljen jesenski FEKP. European short story. Dostupno na: <http://europeanshortstory.org/najavljen-jesenski-fekp/> (9.8.2020.).

Nuhanović, G. Agenti kulture : turističko-psihološki roman. Zagreb : Algoritam, 2013.

Nuhanović, Gordan. Agenti kulture. Privatna poruka. (14.8.2020.).

Nuhanović, Gordan. Usmeno priopćenje. (10.8.2020.).

O FEKP-u. European short story. Dostupno na: <https://europeanshortstory.org/fekp/> (9.8.2020.).

O nama. LitLink Festival. Dostupno na: <http://lit-link-festival.com/lit-link-festival.html> (11.8.2020.).

O nama. Pričigin. Dostupno na: http://www.pricigin.hr/hr/o_nama.html (15.8.2020.).

Odjavno pisamce. Pričigin. 6.4.216. Dostupno na: <http://www.pricigin.hr/hr/news/1000038.html> (15.8.2020.).

Pavičić, J. Dobrodošli na Pričigin... jedino mjesto gdje se hrvatski novinar ili pisac na trenutak osjeća kao da je Mick Jagger. 2019. // Jutarnji list. Dostupno na:

<http://www.jutarnji.hr/naslovnica/video-pise-jurica-pavicic-dobro-dosli-na-pticigin-jedino-mjesto-gdje-se-hrvatski-novinar-ili-pisac-na-trenutak-osjeca-kao-da-je-mick-jagger-8640086> (5.8.2020.).

Perišić, R. Intervju. Festival nema smisla ako iza njega nešto ne ostane. 24.9.2013. / Novi list. Dostupno na: http://www.novolist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/robert-perisic-festival-nema-smisla-ako-iza-njega-nesto-ne-ostane/?meta_refresh=true (11.8.2020.).

Perković, I.; Tomaš, L. Književna patrola: Vrisak – riječki sajam knjige i festival autora 2019. 4.6.2019. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/clanak/knjizevna-patrola-vrisak-rijecki-sajam-knjige-i-festival-autora-2019> (10.8.2020.).

Petranović, D. Zašto je Pričigin toliko popularan? Živčenjak i kuler svoje su guno prepustili skiperima i piciginašima. Ostalo je povijest. 22.3.2019. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/clanak/zasto-je-pticigin-toliko-popularan-zivcenjak-i-kuler-svoje-sugumno-prepustili-skiperima-i-piciginasima-ostalo-je-povijest-foto-20190322> (16.8.2020.).

Počeo 12. Pričigin. Hina. 20.3.2018. // Dostupno na: <http://m.hina.hr/#content/9754043> (16.8.2020.).

Pogačnik, J. FAKat – što je bio taj FAK? 2012. // Aquilonis. Dostupno na: http://aquilonis.hr/dodaci/pisci_na_mrezi/pogacnik_sto-je-to-fak.pdf (8.8.2020.).

Press. Festival svjetske književnosti. Dostupno na: <http://fsk.hr/press> (12.8.2020.).

Pričigin. Dostupno na: <http://www.pticigin.hr/hr/> (15.8.2020.).

Prikazanje. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/> (25.7.2020.).

Prvi prozak na vrh jezika. Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/pretraga/?pojam=prvi+prozak+na+vrh+jezika> (14.8.2020.).

Prvi prozak na vrh jezika izborio se za svoje treće izdanje. 5.6.2017. // Tportal. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/clanak/prvi-prozak-na-vrh-jezika-se-izborio-za-svoje-trece-izdanje-20170605> (14.8.2020.).

Radak, A. FAK je sreća. // Vijenac 163(2000). Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/163/fak-je-sreca-18030/> (8.8.2020.).

Radaković, Borivoj. // Katalog Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <http://katalog.kgz.hr/pagesResults/rezultati.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=radakovi%c4%87%2c+borivoj> (8.8.2020.).

Radaković, B. Intervju. Od autsajdera do gurua FAK-ovske generacije. // Nacional 321(2002). Dostupno na: <http://arhiva.nacional.hr/clanak/12954/borivoj-radakovic-od-autsajdera-do-gurua-fak-ovske-generacije> (8.8.2020.).

Rovelstad, M. The Frankfurt Book Fair. // Journal of Library History, Philosophy, and Comparative Librarianship 8, 3/4(1973), str. 113-123. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/25540415> (27.7.2020.).

Sapiro, G. The metamorphosis of modes of consecration in the literary field: Academies, literary prizes, festivals. // Poetics 59(2016), str.5-19. Dostupno na: http://www.researchgate.net/publication/299651755_The_metamorphosis_of_modes_of_consecration_in_the_literary_field_Academies_literary_prizes_festivals#read (4.8.2020.).

Serdarević, S.; Serdarević, S. Intervju. Postoji publika koja želi i voli čuti i vidjeti ozbiljne sadržaje. 11.9.2015. // Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/clanak/sibila-i-seid-serdarevic-postoji-publika-koja-zeli-i-voli-cuti-i-vidjeti-ozbiljne-sadrzaje> (12.8.2020.).

Sršen, Ivan. Prijevodi LitLink. Privatna poruka. (11.8.2020.).

Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata : Knjiga I. Srednji vijek (Od prvih početaka do glagoljskog prvotiska iz 1483. godine). Zagreb : Školska knjiga, 2004.

Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata : Knjiga II. Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskog narodnog preporoda (1835). Zagreb : Školska knjiga, 2005.

Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata : Knjiga III. Od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas. Zagreb : Školska knjiga, 2008.

Špoljar, Ž. Kreće novi veliki Festival svjetske književnosti. 9.7.2013. // Arteist. Dostupno na: <http://arteist.hr/krece-novi-veliki-festival-svjetske-knjizevnosti/> (12.8.2020.).

The Festival Academy. Dostupno na: <http://www.thefestivalacademy.eu/en/home/> (5.8.2020.).

Trinaest godina Pričigina (Pričigin 2007. - 2019.). 4.2.2020. // Pričigin. Dostupno na: <http://www.pricigin.hr/hr/news/1000051.html> (4.8.2020.).

V.B.Z. Književna nagrada. V.B.Z. Dostupno na: <http://www.vbz.hr/category/novosti/vbz-knjizevna-nagrada/> (10.8.2020.).

Vrisak – riječki sajam knjiga i festival autora. Moderna vremena. Dostupno na: <http://mvinfo.hr/pretraga?tematika=vrisak-rijecki-sajam-knjiga-i-festival-autora> (10.8.2020.).

Williams, A. The Social Life of Books : Reading Together in the Eighteenth-Century Home. New Haven ; London, Yale University Press, 2017. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1xt90> (27.7.2020.).

Hrvatski književni festivali u 21. stoljeću

Sažetak

Rad se bavi hrvatskim književnim festivalima u 21. stoljeću kao važnom sredstvu promocije književnosti. Iako nešto kasnije, sljedeći svjetske trendove, hrvatska književna festivalska scena od 2000. godine nije prestala rasti. Prvi dio rada bavi se definicijom književnog festivala te povijesnim pregledom – od grčkih dionizija do suvremenih festivala. Zatim se navode faktori koji su utjecali na razvoj književnih manifestacija u Hrvatskoj. Posebno se obrađuje fenomen festivalizacije. Drugi dio rada prikazuje istraživanje sedam hrvatskih književnih festivala i daje uvid u osobitosti književne festivalske scene.

Ključne riječi: hrvatski književni festivali, književne manifestacije, festivalizacija

Croatian Literary Festivals in the 21st Century

Summary

This paper deals with the Croatian literary festivals in the 21st century as means of literature promotion. Although somewhat later, but following the global trends, Croatian literary festival scene continues to grow since the 2000. The first part focuses on the definition of the literary festival and the historical overview – from the Greek Dionysia until contemporary festivals, following the factors that contributed to the evolution of the literary events in Croatia. One chapter is dedicated to the phenomenon of the festivalisation. The second part of the paper analyses seven Croatian literary festivals and gives an overview of main features of the literary festival scene.

Key words: Croatian literary festivals, literary events, festivalisation